МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до вивчення дисципліни

„МОЛЕКУЛЯРНА ФІЗИКА”

для студентів

фізико-математичного факультету

Рекомендовано методичною радою НТУУ „КПІ”

Київ
НТУУ „КПІ”
2010

Методичні вказівки до вивчення дисципліни „молекулярна фізика” для студентів фізико-математичного факультету / Уклад.: В.К. Ковальов, С.О. Решетняк, П.О. Юрачківський. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – 59 с.

Гриф надано Методичною радою НТУУ „КПІ”

(*Протокол № 10 від 17.06.2010 р.)*

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до вивчення дисципліни
„Молекулярна фізика”

для студентів фізико-математичного факультету

Укладачі: *Ковальов Віктор Климентійович,* ст. викл.
Решетняк Сергій Олександрович, д-р фіз.-мат. наук, проф.,
Юрачківський Павло Опанасович, канд. фіз.-мат. наук, доцент.

Відповідальний
редактор *М.Г. Мусієнко,* канд. фіз.-мат. наук, доцент

Рецензент: *Л.П. Гермаш,* д-р техн. наук, проф.

За редакцією укладачів

Надані основні теоретичні положення молекулярної фізики, приклади розв'язання задач та завдання для самостійної роботи студентів.

Розв'язування задач є важливим етапом у вивченні фізики, який допомагає краще усвідомити зміст фізичного явища, дає можливість навчитися знаходити оптимальний спосіб вирішення досить складних фізичних та технічних проблем, а також можливість оцінювати реальність кінцевого результату шляхом порівняння його з загально відомими характеристиками та величинами.

ЗМІСТ

РІВНЯННЯ СТАНУ ГАЗУ

❖ Рівняння стану ідеального газу:

$$pV = \frac{m}{M} RT,$$

де M – молярна маса (маса одного моля).

❖ Барометрична формула:

$$p = p_0 \exp\left(-Mgh/RT\right),$$

де p_0 – тиск на висоті $h = 0$.

❖ Рівняння стану ван-дер-ваальсового газу (для одного моля):

$$\left(p + \frac{a}{V_M^2}\right)\left(V_M - b\right) = RT,$$

де V_M – молярний об'єм, який займає газ при даних p і T.

* * *

Задача 1.1. У посудині, об'єм якої $V = 30$ л, міститься ідеальний газ при температурі $0°C$. Після того, як частина газу була випущена назовні, тиск у посудині знизився на $\Delta p = 0,76$ атм без зміни температури. Знайти масу випущеного газу. Густина даного газу за нормальних умов $\rho_0 = 1,3\ г/л$.

Розв'язання.

З рівняння стану ідеального газу випливає:

$$\left.\begin{array}{l} p_0 V = \dfrac{m}{M} RT_0, \\ \left(p_0 - \Delta p\right)V = \dfrac{m - \Delta m}{M} RT_0 \end{array}\right\} \Rightarrow \quad \frac{p_0 - \Delta p}{p_0} = \frac{m - \Delta m}{M} \Rightarrow \quad \Delta m = \frac{m\Delta p}{p_0},$$

але $m = \rho_0 V$, тому

$$\Delta m = \frac{\rho_0 V \Delta p}{p_0} = 30,4\ г.$$

Задача 1.2. Газ з молярною масою M може знаходитися під тиском p між двома однаковими горизонтальними пластинами. Температура газу росте лінійно від T_1 біля нижньої пластини до T_2 біля верхньої. Об'єм газу між пластинами дорівнює V. Знайти його масу.

Розв'язання.

Умова лінійності $T(x)$:

$$T = T_1 + kx. \qquad (1)$$

Оскільки, відповідно до цього рівняння,

$$T_2 = T_1 + kd,$$

де d – відстань між пластинами, отримуємо:

$$k = \frac{T_2 - T_1}{d}.$$

З рівняння стану ідеального газу:

$$p = \frac{\rho}{M} RT,$$

де $\rho = m/V$ – густина повітря. Отже

$$\rho = \frac{pM}{RT}.$$

Маса нескінченно тонкого шару dx повітря між пластинами

$$dm = \rho dV = \frac{pM}{RT} \cdot S \cdot dx,$$

де S – площа пластини. Останнє, згідно з (1), запишемо:

$$dm = \rho dV = \frac{pMS}{R} \cdot \frac{dx}{kx + T_1}.$$

Інтегруючи це рівняння від 0 до d, дістанемо:

$$m = \int_0^d \frac{pMS}{R} \cdot \frac{dx}{kx + T_1} = \frac{pMS}{R} \cdot \frac{1}{k} \ln(kx + T_1)\Big|_0^d = \left\{ k = \frac{T_2 - T_1}{d}, S \cdot d = V \right\} =$$

$$= \frac{pMV}{R(T_2 - T_1)} \cdot \ln \frac{T_2}{T_1}.$$

Задача 1.3. Посудина об’ємом $V = 20$ л. містить суміш водню та гелію при температурі $t = 20^\circ$C і тиску $p = 2{,}00$ атм. Маса суміші $m = 5{,}0$ г . Знайти відношення маси водню до маси гелію у даній суміші.

Розв’язання.

Комбінуючи закон Дальтона для тиску суміші газів $p = \sum\limits_n p_n$ з рівнянням стану ідеальних газів, легко дістаємо:

$$\frac{m_1}{M_1} + \frac{m_2}{M_2} = \frac{pV}{RT}. \qquad (1)$$

Приймемо, що m_1 – маса водню, m_2 – маса гелію. Оскільки $m = m_1 + m_2$, то (1) можна записати у двох варіантах:

$$\frac{m_1}{M_1} + \frac{m - m_1}{M_2} = \frac{pV}{RT}, \qquad (2)$$

$$\frac{m - m_2}{M_1} + \frac{m_2}{M_2} = \frac{pV}{RT}. \qquad (3)$$

З (2) випливає:

$$m_1 = \frac{-pV/RT + m/M_2}{1/M_2 - 1/M_1}, \qquad (4)$$

З (3) випливає:

$$m_2 = \frac{pV/RT + m/M_1}{1/M_2 - 1/M_1}. \qquad (5)$$

З (4) та (5) дістаємо:

$$\frac{m_1}{m_2} = \frac{1 - a/M_2}{a/M_1 - 1}, \qquad (6)$$

де $a \equiv \dfrac{mRT}{pV}$.

Підставимо у (6) числові дані, дістанемо:

$m_1 / m_2 = 0{,}50$.

Задача 1.4. Густина повітря при температурі 0ºС і тиску 760 мм. рт. ст. дорівнює 0,001293 г/см^3. Визначити масу одного літра повітря при температурі 27,3ºС і тиску 750 мм. рт. ст.

Розв'язання.

З рівняння стану ідеального газу маємо для нормальних умов:

$$\rho_0 = \frac{p_0 m}{RT_0}, \qquad (1)$$

для умови задачі:

$$\rho = \frac{pm}{RT}. \qquad (2)$$

З (1) і (2) випливає:

$$\rho = \rho_0 \frac{p}{p_0} \cdot \frac{T_0}{T},$$

$$m = \rho V = \rho_0 \frac{p}{p_0} \cdot \frac{T_0}{T} V = 1{,}16 \text{ г.}$$

Задача 1.5. Поршневим повітряним насосом відкачують посудину об'ємом V. За один цикл (хід поршня) насос захоплює об'єм ΔV. Через скільки циклів тиск у посудині зменшиться у η разів? Процес вважати ізотермічним, а газ – ідеальним.

Розв'язання.

Нехай початковий тиск у камері насоса – p_1, а об'єм камери V. При розширенні газу до об'єму $V+\Delta V$, тиск зменшується до p_2. За законом Бойля-Маріотта:

$$p_1 V = p_2 (V + \Delta V) \Rightarrow \quad p_2 = p_1 \frac{V}{V + \Delta V}.$$

Друге розширення починається з тиску p_2 і об'єму V, тому:

$$p_2 V = p_3 (V + \Delta V) \Rightarrow \quad p_3 = p_2 \frac{V}{V + \Delta V} = p_2 \left(\frac{V}{V + \Delta V} \right)^2,$$

Після n-го циклу:

$$p_n = p_1\left(\frac{V}{V+\Delta V}\right)^n$$

$$\eta = \frac{p_1}{p_n} = \left(\frac{V+\Delta V}{V}\right)^n ;\Rightarrow \quad n = \frac{\ln\eta}{\ln\left(1+\dfrac{\Delta V}{V}\right)}.$$

Задача 1.6. Швидкість відкачки обертового масляного насоса $k = 150\,\text{см}^3/\text{с}$. Скільки потрібно буде часу, щоб колбу об'ємом $V = 5\,\text{л}$ відкачати від нормального атмосферного тиску до тиску в $1\cdot10^{-3}$ мм. рт. ст.?

Розв'язання.

Будемо вважати процес ізотермічним. Тоді:

$$d(pV) = 0, \quad pdV + Vdp = 0; \quad \frac{dp}{p} = -\frac{dV}{V}.$$

За умовою, $dV = kdt$, тому

$$\frac{dp}{p} = -\frac{kdt}{V}, \quad \int_{p_0}^{p}\frac{dp}{p} = -\frac{k}{V}\int_0^t dt, \text{ або}$$

$$\ln\frac{p}{p_0} = -\frac{k}{V}t, \quad t = \frac{V}{k}\ln\frac{p}{p_0}, \quad t = 370\,\text{с}.$$

Задача 1.7. Знайти максимально можливу температуру ідеального газу в процесі, що відбувається за законом $p = p_0 - \alpha V^2$, де p_0, α - додатні сталі, V - об'єм моля газу.

Розв'язання.

$$pV = RT \Rightarrow \quad \left(p_0 - aV^2\right)V = RT$$

Умова максимуму $\left[\left(p_0 - \alpha V^2\right)V\right]' = 0$ дає:

$$-2\alpha V\cdot V + p_0 - \alpha V^2 = 0 \Rightarrow \quad p_0 = 3\alpha V^2 \Rightarrow \quad V = \sqrt{\frac{p_0}{3\alpha}},$$

$$T_{\max} = \frac{1}{R}\left(p_0 - \frac{p_0}{3}\right)\sqrt{\frac{p_0}{3\alpha}} = \frac{2p_0}{3R}\sqrt{\frac{p_0}{3\alpha}}.$$

Задача 1.8. Визначити найменший можливий тиск ідеального газу в процесі, що відбувається за законом $T = T_0 + \alpha V^2$, де T_0, α - додатні сталі, V - об'єм моля газу. Зобразити приблизний графік цього процесу в параметрах p, V.

Розв'язання.

$$pV = RT = R\left(T_0 + aV^2\right)V \Rightarrow \quad p = \frac{R\left(T_0 + \alpha V^2\right)}{V} = R\left(\frac{T_0}{V} + \alpha V\right).$$

Умова мінімуму $p'(V_*) = 0$, дає:

$$-\frac{T_0}{V_*^2} + \alpha = 0, \quad V_* = \sqrt{\frac{T_0}{\alpha}},$$

$$p_{\min} = R\left(\frac{T_0}{\sqrt{T_0/\alpha}} + \alpha\sqrt{\frac{T_0}{\alpha}}\right) = 2R\sqrt{\alpha T_0}.$$

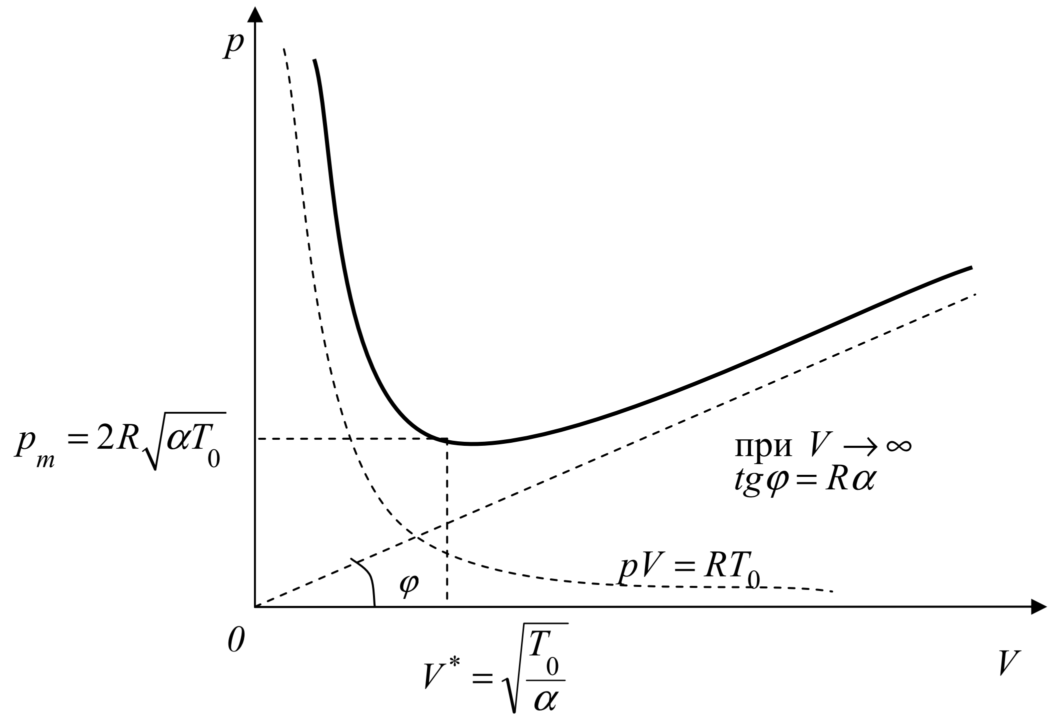

Задача 1.9. Горизонтальний циліндр, закріплений з одного кінця, обертається зі сталою кутовою швидкістю ω навколо вертикальної осі, що проходить через відкритий кінець циліндра. Тиск повітря зовні p_0, температура T, молярна маса повітря M. Знайти тиск повітря як функцію відстані r від осі обертання. Молярну масу вважати незалежною від t.

Розв’язання.

В обертовій (тобто неінерціальній) системі з початком координат у точці O на молекулу m діє відосьова сила:

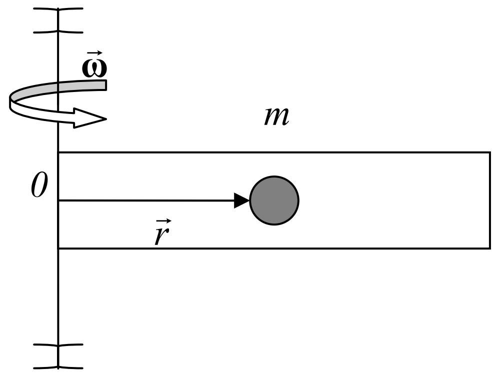

$$F = m\omega^2 r$$

(аналог сили тяжіння, що притягує частинку до дна трубки).

Для потенційної енергії частинки маємо:

$$dU = -Fdr = -m\omega^2 rdr \Rightarrow \quad U = -\frac{m\omega^2 r^2}{2}.$$

За барометричною формулою:

$$p = p_0 \exp\left(-\frac{U}{kT}\right) = p_0 \exp\left(\frac{m\omega^2 r}{2kT}\right) = p_0 \exp\left(\frac{M\omega^2 r}{2RT}\right).$$

Задача 1.10. Якому тискові необхідно піддати вуглекислий газ при температурі $T = 300$ К, щоб його густина стала рівною $\rho = 500$ г/л? Розрахунок провести як для ідеального газу, так і для ван-дер-ваальсового.

Розв’язання.

1) Ідеальний газ.

$$pV = \frac{m}{M}RT \Rightarrow \quad p = \frac{\rho RT}{M} = 280\,\text{атм}.$$

2) Ван-дер-ваальсов газ.

$$\left(p + \frac{a}{V_M^2}\right)\left(V_M - b\right) = RT \Rightarrow \quad p = \frac{RT}{V_M - b} - \frac{a}{V^2}. \qquad (1)$$

Помножимо чисельник і знаменник першого доданку на ρ, а другого на ρ^2, і зауваживши, що $pV_M = M$, з (1) дістанемо:

$$p = \frac{\rho RT}{M - b\rho} - \frac{p^2 a}{M^2}. \qquad (2)$$

З таблиць обираємо для CO_2 : $M = 44$ г/моль, $a = 0{,}367\,(\text{Па}\cdot\text{м}^2)$/моль, $b = 43\cdot 10^{-6}$ м^3/моль.

З виразів (1) та (2) знаходимо $p = 80$ атм.

ПЕРШЕ НАЧАЛО ТЕРМОДИНАМІКИ. ТЕПЛОЄМНІСТЬ.

- Перше начало термодинаміки:

$$Q = \Delta U + A\,.$$

- Робота, виконана газом:

$$A = \int p dV\,.$$

- Внутрішня енергія ідеального газу:

$$U = \frac{m}{M} C_V T = \frac{m}{M}\frac{RT}{\gamma - 1} = \frac{pV}{\gamma - 1}\,.$$

- Внутрішня енергія одного моля ван-дер-ваальсового газу:

$$U = C_V T - \frac{a}{T_M}\,.$$

* * *

Задача 2.1. Показати, що внутрішня енергія U повітря в кімнаті не залежить від температури, якщо зовнішній тиск p сталий. Обчислити U, якщо p дорівнює нормальному атмосферному тискові в об'ємі кімнати $V = 40$ м^3.

Розв'язання.

<u>*Перший спосіб:*</u>

Енергія одиниці маси повітря $u = C_V T$, де C_V – питома теплоємність. Енергія одиниці об'єму – $u_1 = \rho \cdot u$, де ρ – густина повітря. З рівняння стану ідеального газу, випливає $\rho = \dfrac{Mp}{RT}$,

де – M молярна маса, тому:

$$u_1 = \frac{Mp}{RT} C_V T = \frac{MpC_V}{R}\,,$$

а енергія в об'ємі кімнати V:

$$U = u_1 V = \frac{MpVC_V}{R}\,.$$

За сталого тиску p від T не залежить. Для обчислення енергій U зручно використати формулу:

$$U = \frac{pV}{\gamma - 1},$$

Коефіцієнт Пуассона для повітря $\gamma = 1{,}4$. Підставляючи у останню формулу числові значення, дістанемо $U = 10$ МДж.

<u>Другий спосіб:</u>

Енергія повітря в кімнаті $U = N < \varepsilon >$, де $< \varepsilon >$ - середня енергія теплового руху молекул, N – число молекул у кімнаті, $N = nV$, де n – концентрація молекул. Згідно з кінетичною теорією газів: $< \varepsilon >= \frac{i}{2} kT$, де i – число ступенів свободи. Отже $U = nV < \varepsilon >$, а оскільки з рівняння стану $n = \frac{p}{kT}$, то

$$U = \frac{p}{kT} V \frac{i}{2} kT = \frac{i}{2} pV,$$

тобто не залежить від *T*. Для молекул повітря $i = \frac{5}{2}$, тому

$$U = \frac{5}{2} pV = \frac{5}{2} \cdot 10^5 \cdot 40 = 10 \text{МДж}.$$

Задача 2.2. Два теплоізольованих балони 1 і 2 наповнені повітрям і з’єднані короткою трубкою з краном. Відомі об’єми балонів, а також тиск і температура повітря в них: (V_1, p_1, T_1) та (V_2, p_2, T_2). Знайти температуру і тиск повітря, які встановляться після відкриття крану.

Розв’язання.

Нехай m_1 і m_2 - маси 1-го та 2-го газів, їх температури до з’єднування T_1 та T_2. З рівняння теплового балансу $Cm_1(T_1 - T) = Cm_2(T - T_2)$ дістанемо:

$$T = \frac{m_1 T_1 + m_2 T_2}{m_1 + m_2}.$$

Користуючись виразами, отриманими з рівняння стану:

$$m_1 = \frac{p_1 V_1 M}{R T_1}, \quad m_2 = \frac{p_2 V_2 M}{R T_2},$$

шляхом елементарних перетворень дістанемо:

$$T = \frac{(p_1 V_1 + p_2 V_2) T_1 T_2}{p_1 V_1 T_2 + p_2 V_2 T_1} .$$

Скориставшись знову рівнянням стану газу, дістанемо:

$$p = \frac{(m_1 + m_2) R T}{M (V_1 + V_2)} = \frac{p_1 V_1 + p_2 V_2}{V_1 + V_2} .$$

Задача 2.3. У вертикальному циліндрі під невагомим поршнем знаходиться один моль деякого ідеального газу при температурі *T*. Простір над поршнем сполучається з атмосферою. Яку роботу необхідно виконати, щоб, вільно підіймаючи поршень, ізотермічно збільшити об'єм газу під ним в *n* разів? Тертям знехтувати.

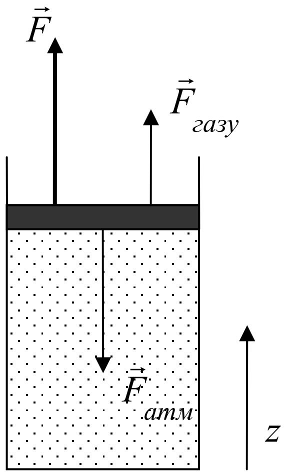

Розв'язання.

Векторна сума всіх сил, які діють на поршень, дорівнює нулю: $\sum \vec{F} = 0$, або в проекціях на вісь z:

$$F = F_{атм} - F_{газу} .$$

Елементарна робота цих сил:

$$F dx = F_{атм} dx - F_{газу} dx .$$

Далі, помноживши цю рівність на площу поршня S і проінтегрувавши від V_1 до V_2, дістаємо:

$$A = p(V_2 - V_1) - \int_{V_1}^{V_2} p_{газу} d(Sdx) =$$

$$= p(V_2 - V_1) - \int_{V_1}^{V_2} \frac{RT}{V} dV = p(V_2 - V_1) - RT \ln \frac{V_2}{V_1}.$$

Оскільки, за умовою, $V_2 = nV_1$, то

$$A = pV_1(n-1) - RT \ln n = RT(n - 1 - \ln n).$$

Задача 2.4. Деяку кількість одноатомного ідеального газу стискають адіабатично доти, поки тиск не перевищить початковий тиск у 10 разів. Потім газ розширяється ізотермічно до початкового об'єму. У скільки разів кінцевий тиск p_2 газу перевищує початковий тиск p_1 ?

Розв'язання.

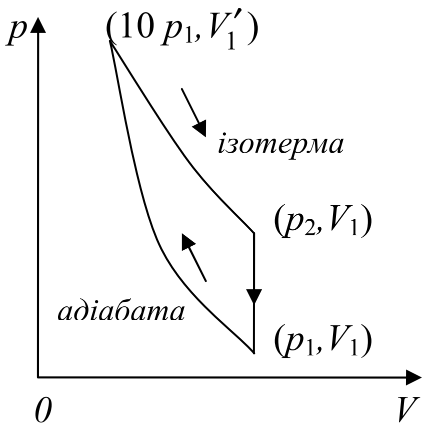

По адіабаті:

$$p_1 V_1^{\gamma} = 10 p_1 \left(V_1'\right)^{\gamma} \Rightarrow \frac{V_1'}{V_1} = 10^{-\frac{1}{\gamma}},$$

По ізотермі:

$$10 p_1 V_1' = p_2 V_2 \Rightarrow \frac{p_2}{p_1} = 10 \frac{V_1'}{V_1},$$

тоді

$$\frac{p_2}{p_1} = 10^{1-\frac{1}{\gamma}}.$$

Для одноатомного газу:

$$\gamma = \frac{i+2}{i} = \frac{5}{3} \Rightarrow 1 - \frac{1}{\gamma} = 1 - \frac{3}{5} = 0{,}4,$$

тому

$$\frac{p_2}{p_1} = 10^{0,4} = 2{,}51.$$

Задача 2.5. Об'єм моля ідеального газу з показником адіабати γ змінюють за законом $V = a/T$, де a – стала. Знайти кількість тепла, отриманого газом у цьому процесі, якщо його температура зазнає приросту ΔT.

Розв'язання.

$$Q = \Delta U + A,$$

$$U = \frac{RV}{\gamma - 1} = \frac{pa}{(\gamma - 1)T} = \frac{RT}{\gamma - 1}, \quad p = \frac{RT^2}{a}.$$

$$A = \int p dV = \int_{T_1}^{T_2} \frac{pa}{(\gamma - 1)T}\left(-\frac{a}{T^2}\right) dT = -R\left(T_2 - T_1\right) = -R\Delta T,$$

$$\Delta U = \frac{R\Delta T}{\gamma - 1},$$

$$Q = \frac{R\Delta T}{\gamma - 1} - R\Delta T = R\Delta T\left(\frac{2 - \gamma}{\gamma - 1}\right).$$

Задача 2.6. Ідеальний газ з показником адіабати γ розширили за законом $p = \alpha V$, де α – стала. Початковий об'єм газу V_0. В результаті розширення об'єм збільшився в η разів. Знайти:

а) приріст внутрішньої енергії газу;

б) роботу, виконану газом;

в) молярну теплоємність газу в цьому процесі.

Розв'язання.

а) $$U = \frac{pV}{\gamma - 1} = \frac{\alpha V^2}{\gamma - 1}; \quad U_0 = \frac{\alpha V_0^2}{\gamma - 1} \Rightarrow$$

$$\Delta U = U - U_0 = \frac{\alpha}{\gamma - 1}\left(V^2 - V_0^2\right) = \frac{\alpha V_0^2}{\gamma - 1}\left(\eta^2 - 1\right).$$

б) $$A = \int_{V_0}^{V} p dV = \int_{V_0}^{V} \alpha V dV = \frac{\alpha}{2}\left(V^2 - V_0^2\right) = \frac{\alpha V_0^2}{2}\left(\eta^2 - 1\right).$$

в) $C = C_V + \frac{dA}{dT}$; але $\frac{dA}{dT} = p\frac{dV}{dT} = \frac{\alpha V dV}{dT} \Rightarrow$

$$pV = RT \Rightarrow \alpha V^2 = RT \Rightarrow 2\alpha V dV = RdT \Rightarrow \frac{\alpha V dV}{dT} = \frac{R}{2}.$$

Отже, $C = C_V + \frac{R}{2}$.

Задача 2.7. Знайти молярну теплоємність ідеального газу як функцію об'єму V, якщо газ виконує процес за законом:

а) $T = T_0 e^{\alpha V}$; б) $p = p_0 e^{\alpha V}$, де T_0, p_0, α – сталі.

Молярна теплоємність цього газу C_V відома.

Розв'язання.

а) $T = T_0 e^{\alpha V}$, (1)

$$C = C_V + \frac{dA}{dT} = C_V + p\frac{dV}{dT}, \quad (2)$$

З (1) випливає, що

$$dT = \alpha T_0 e^{\alpha V} dV \Rightarrow \frac{dV}{dT} = \frac{e^{-\alpha V}}{\alpha T_0},$$

а оскільки

$p = \frac{RT}{V}$, то

$$p\frac{dV}{dT} = \frac{RT}{V}\frac{e^{-\alpha V}}{\alpha T_0} = \frac{RT_0 e^{\alpha V}}{V}\frac{e^{-\alpha V}}{\alpha T_0} = \frac{RT}{\alpha V},$$

Підставивши цей вираз у (2), дістанемо:

$$C = C_V + \frac{R}{\alpha V}.$$

б) $p = p_0 e^{\alpha V}$,

$$C = C_V + p\frac{dV}{dT} = C_V + p_0 e^{\alpha V}\frac{dV}{dT},$$

а оскільки

$$V=\frac{RT}{p}=\frac{RT}{p_0e^{\alpha V}}, \text{ то } Ve^{\alpha V}=\frac{RT}{p_0},$$

і, диференціюючи останній вираз, отримуємо:

$$dV\left(e^{\alpha V}+\alpha Ve^{\alpha V}\right)=\frac{RdT}{p_0}\Rightarrow\ e^{\alpha V}dV(1+\alpha V)=\frac{RdT}{p_0};$$

$$\frac{dV}{dT}=\frac{R}{p_0}\frac{e^{-\alpha V}}{1+\alpha V};$$

$$p\frac{dV}{dT}=p_0e^{\alpha V}\frac{R}{p_0}\frac{e^{-\alpha V}}{1+\alpha V}=\frac{R}{1+\alpha V};$$

$$C=C_V+\frac{R}{1+\alpha V}.$$

Задача 2.8. Один моль ідеального газу, теплоємність якого при $p=const$ є C_P, виконує процес $p=p_0+\frac{\alpha}{V}$ (p_0 і α – сталі). Знайти:

а) $C=C(V)$;

б) надане газу тепло при його розширенні від V_1 до V_2.

Розв'язання.

а) $$C=C_V+p\frac{dV}{dT}=\frac{R}{\gamma-1}+\left(p_0+\frac{\alpha}{V}\right)\frac{dV}{dT}, \qquad (1)$$

$$pV=RT\Rightarrow\ V\left(p_0+\frac{\alpha}{V}\right)=RT\Rightarrow\ p_0V+\alpha=RT\Rightarrow\ \frac{dV}{dT}=\frac{R}{p_0},$$

Підставляючи останній вираз в (1), дістанемо:

$$C=\frac{R}{\gamma-1}+\left(p_0+\frac{\alpha}{V}\right)\frac{R}{p_0}=\frac{R}{\gamma-1}+\left(R+\frac{\alpha R}{p_0V}\right)=R\left(\frac{\gamma}{\gamma-1}+\frac{\alpha}{p_0V}\right).$$

б) Диференціюємо рівняння стану:

$$pdV+Vdp=RdT,$$

або, оскільки

$$p=p_0+\frac{\alpha}{V}\Rightarrow\ dp=-\frac{\alpha}{V^2}dV,$$

то

$$\left(p_0+\frac{\alpha}{V}\right)dV - V\frac{\alpha}{V^2}dV = p_0 dV = RdT;$$

$$dA = pdV = \left(p_0+\frac{\alpha}{2}\right)dV = p_0 dV + \alpha\frac{dV}{V};$$

$$A = p_0\Delta V + \alpha\ln\frac{V_2}{V_1}; \quad \Delta U = \frac{p_0\Delta V}{\gamma-1};$$

$$Q = \Delta U + A = \frac{p_0\Delta V}{\gamma-1} + p_0\Delta V + \alpha\ln\frac{V_2}{V_1} = p_0\Delta V\left(\frac{1}{\gamma-1}+1\right) + \alpha\ln\frac{V_2}{V_1} =$$

$$= \frac{\gamma}{\gamma-1}p_0\Delta V + \alpha\ln\frac{V_2}{V_1} = p_0(V_2 - V_1)\frac{C_P/C_V}{C_P/C_V - 1} + \alpha\ln\frac{V_2}{V_1} =$$

$$= \frac{C_P}{R}p_0(V_2 - V_1) + \alpha\ln\frac{V_2}{V_1}.$$

Задача 2.9. Знайти рівняння процесу (у змінних T, V), при якому молярна теплоємність ідеального газу змінюється за законом: а) $C = C_V + \alpha T$; б) $C = C_V + \beta V$; в) $C = C_V + ap$, тут $\alpha, \beta, p -$ сталі.

Розв'язання.

а) $C = C_V + \alpha T; \; C = C_V + \dfrac{dA}{dT} = C_V + p\dfrac{dV}{dT};$

$$\alpha T = p\frac{dV}{dT} = \frac{RT}{V}\frac{dV}{dT} \Rightarrow \frac{dV}{V} = \frac{\alpha T dT}{RT} = \frac{\alpha}{R}dT,$$

$$\frac{\alpha}{R}dT = \frac{dV}{V} \Rightarrow \frac{\alpha}{R}T = \ln V + \ln(const) = \ln\left(\frac{V}{const}\right),$$

Звідси рівняння процесу:

$$V \cdot e^{-\frac{\alpha T}{R}} = const.$$

б) $C = C_V + \beta V; \; C = C_V + \dfrac{dA}{dT};$

$$\beta V = \frac{dA}{dT} = p\frac{dV}{dT} \Rightarrow \frac{RT}{V}\frac{dV}{dT} = \beta V \Rightarrow$$

$$\frac{dV}{V^2} = \beta\frac{dT}{RT}, \Rightarrow -\frac{1}{V} = \frac{\beta}{R}\ln\left(\frac{T}{const}\right) \Rightarrow \frac{T}{const} = e^{-\frac{R}{\beta V}}.$$

Звідси рівняння процесу:

$$T \cdot e^{\frac{R}{\beta V}} = const .$$

в) $C = C_V + ap;\; C = C_V + \dfrac{dA}{dT};$

$$ap = \frac{dA}{dT} = p\frac{dV}{dT} \Rightarrow \frac{dV}{dT} = a \Rightarrow$$

$$V = aT + const.$$

Звідси рівняння процесу:

$$V - aT = const .$$

Задача 2.10. Знайти роботу, виконану одним молем ван-дер-ваальсового газу при ізотермічному розширенні його від об'єму V_1 до V_2 при температурі T.

Розв'язання.

$$dA = pdV .$$

З рівняння

$$\left(p + \frac{a}{V_M^2}\right)(V_M - b) = RT$$

отримуємо:

$$p = \frac{RT}{V-b} + \frac{a}{V^2}, \Rightarrow \quad dA = \frac{RT}{V-b}dV + \frac{a}{V^2}dV,$$

$$A = RT\int_{V_1}^{V_2}\frac{dV}{V-b} + a\int_{V_1}^{V_2}\frac{dV}{V^2} = RT\ln\left(\frac{V_2 - b}{V_1 - b}\right) + a\left(\frac{1}{V_1} - \frac{1}{V_2}\right).$$

МОЛЕКУЛЯРНО-КІНЕТИЧНА ТЕОРІЯ.

РОЗПОДІЛИ МАКСВЕЛЛА І БОЛЬЦМАНА

❖ Число ударів молекул газу в одиницю поверхні стінки за одиницю часу:

$$\nu = \frac{1}{4} n < \upsilon >,$$

де n – концентрація молекул, $< \upsilon >$ – їх середня швидкість.

❖ Рівняння стану ідеального газу:

$$p = nkT .$$

❖ Середня енергія молекул:

$$< \varepsilon > = \frac{i}{2} kT ,$$

де $i = i_{пост.} + i_{об.} + 2n_{кол.}$.

❖ Функція розподілу Максвелла:

$$\varphi(\upsilon_x) = \left(\frac{m}{2\pi kT} \right)^{\frac{1}{2}} \exp\left(-\frac{m\upsilon_x^2}{2kT} \right),$$

$$f(\upsilon) = \left(\frac{m}{2\pi kT} \right)^{\frac{3}{2}} \exp\left(-\frac{m\upsilon^2}{2kT} \right),$$

$$F(\upsilon) = \left(\frac{m}{2\pi kT} \right)^{\frac{3}{2}} \cdot \upsilon^2 \cdot \exp\left(-\frac{m\upsilon^2}{2kT} \right).$$

❖ Найбільш імовірна, середня і середня квадратична швидкості молекул:

$$\upsilon_{ім} = \sqrt{\frac{2kT}{m}}, \quad < \upsilon > = \sqrt{\frac{8kT}{\pi m}}, \quad \upsilon_{кв} = \sqrt{\frac{3kT}{m}}.$$

❖ Розподіл Больцмана:

$$n = n_0 \exp\left(-\frac{U}{kT} \right),$$

де U – потенціальна енергія частинки.

* * *

Задача 3.1. В посудині об'ємом $V = 5{,}0$ л знаходиться азот масою $m = 1{,}40$ г при температурі $T = 1800$ К. Знайти тиск газу, якщо при цій температурі $\eta = 30\,\%$ молекул дисоційовані на атоми.

Розв'язання.

В посудині маємо суми двох компонентів:

1) газу молекул N_2 з масою $(1+\eta)m$ та молярною масою $M_1 = 28$;

2) газу атомів з масою ηm та атомною масою $M_2 = \frac{1}{2} M_1$.

За законом Дальтона, тиск суміші p дорівнює сумі парціальних тисків $p = p_1 + p_2$, тоді, за законом Менделєєва-Клайперона, можна записати:

$$p = \left[\frac{(1-\eta)m}{M} \frac{RT}{V} + \frac{2\eta m}{M} \right] \frac{RT}{V} = \frac{(1+\eta)mRT}{MV} = 1{,}9 \cdot 10^5 \text{ Па} = 1{,}9 \text{ атм.}$$

Задача 3.2. Посудина з газом жорстких двохатомних молекул рухаються з швидкістю $\upsilon = 20$ м/с. Молярна маса газу $M = 32$ г/моль. Знайти приріст температури газу після раптової зупинки посудини.

Розв'язання.

До системи, що складається з однакових частинок – молекул газу, – застосуємо теорему Кеніга, приймаючи, що всі молекули мають середню квадратичну швидкість. Отже маємо:

$$\frac{\sum m < \upsilon_2^2 >}{2} = \frac{\sum m < \upsilon_1 >^2}{2} + \frac{(\sum m)\upsilon^2}{2}, \qquad (1)$$

де m – маса молекули.

За теоремою про рівнорозподіл енергії молекул за ступенями свободи:

$$\frac{m < \upsilon^2 >}{2} = \frac{i}{2} kT\,. \qquad (2)$$

Помноживши (2) на число Авогадро, отримаємо:

$$\frac{M<\upsilon^2>}{2}=\frac{i}{2}RT\,, \qquad (3)$$

де $M=\sum m$ – маса моля газу.

Тоді (1) перепишеться так:

$$\frac{i}{2}RT_2=\frac{i}{2}RT_1+\frac{M\upsilon^2}{2},\text{ або}$$

$$\frac{i}{2}R(T_2-T_1)=\frac{M\upsilon^2}{2}\Rightarrow\ \Delta T=T_2-T_1=\frac{M\upsilon^2}{iR}\text{, де } i=\frac{5}{2}.$$

Підставивши числові значення, дістанемо:

$\Delta T=0{,}31$ К.

Задача 3.3. Функція розподілу ймовірностей значень деякої величини x має вигляд $f=Ax$, при $0\le x\le a$, а поза цим інтервалом $f=0$. Тут A і a – сталі. Вважаючи, що a задано, знайти:

а) значення функції f при $x=a$;

б) середнє значення x і x^2.

Розв'язання.

а) Імовірність знайти частинку в інтервалі dx є $f(x)dx$, тоді імовірність знайти її в інтервалі $0\le x\le a$:

$$\int_0^a f(x)dx=\int_0^a Axdx=\frac{Aa^2}{2},$$

але імовірність знайти її в цьому інтервалі – це імовірність достовірної події, тому дорівнює 1, отже $\frac{Aa^2}{2}=1$, тому $A=\frac{2}{a^2}$. Таким чином,

$$f(x)=\frac{2}{a^2}x\ \text{ при }\ x=a\,,\ f(a)=\frac{2}{a}.$$

б) За визначенням функції розподілу, середнє значення $<x>$ та $<x^2>$ в інтервалі $(0,a)$ розраховуються за формулами:

$$< x >= \int_0^a x f(x)dx = \int_0^a x \frac{2}{a^2} x dx = \frac{2}{3} a;$$

$$< x^2 >= \int_0^a x^2 f(x)dx = \int_0^a x^2 \frac{2}{a^2} x dx = \frac{a^2}{2}.$$

Задача 3.4. Визначити, виходячи з класичних уявлень, середньоквадратичну кутову швидкість $\sqrt{< \omega^2 >}$ обертання молекул азоту N_2 при $T = 300$ К. Відстань між ядрами молекул $l = 3{,}7 \cdot 10^{-10}$ м.

Розв'язання.

Середня кінетична енергія молекул:

$$\varepsilon_k = \frac{I < \omega^2 >}{2}, \text{ де}$$

$$I = \frac{ml^2}{2}.$$

Нехай i – число обертальних ступенів свободи молекул. Для N_2 $i = 2$. За законом рівнорозподілу енергії за ступенями свободи:

$$\frac{I < \omega^2 >}{2} = \frac{i}{2} kT.$$

Отже:

$$\frac{I < \omega^2 >}{2} = kT \Rightarrow \sqrt{< \omega^2 >} = \sqrt{\frac{2kT}{I}} = \sqrt{\frac{8kT}{ml^2}} = \sqrt{\frac{8RT}{Ml^2}} = 2{,}3 \cdot 10^{12} \text{ рад/с.}$$

Задача 3.5. Знайти для газоподібного азоту при $T = 300$ К відношення числа молекул з компонентами швидкості вздовж осі x в інтервалі $300 \pm 0{,}31$ м/с до числа молекул з компонентами швидкості вздовж тієї ж осі в інтервалі $500 \pm 0{,}51$ м/с.

Розв'язання.

Для компонентів швидкості діє функція розподілу:

$$\varphi(\upsilon_x) = \left(\frac{m}{2\pi kT} \right)^{\frac{1}{2}} \exp\left(-\frac{m\upsilon_x^2}{2kT} \right),$$

згідно з нею число молекул δN з компонентами швидкості в інтервалі δx:

$$\delta N = \varphi\left(\upsilon_x\right)\delta x = \left(\frac{m}{2\pi kT}\right)^{\frac{1}{2}} \exp\left(-\frac{m\upsilon_x^2}{2kT}\right)\delta x, \text{ тому:}$$

$$\frac{\delta N_1}{\delta N_2} = \exp\left(\frac{\left(\upsilon_{2x}^2 - \upsilon_{1x}^2\right)M}{2RT}\right)\frac{\delta\upsilon_{1x}}{\delta\upsilon_{2x}},$$

Тут замість $\frac{m}{k}$ записано $\frac{M}{R}$,

$\delta\upsilon_{1x} = 0{,}31$ м/с, $\delta\upsilon_{2x} = 0{,}51$ м/с.

Отже $$\frac{\delta N_1}{\delta N_2} = \exp\left(\frac{\left(500^2 - 300^2\right)\cdot 0{,}028}{2\cdot 8{,}31\cdot 300}\right)\frac{0{,}31}{0{,}51} = 1{,}5.$$

Задача 3.6. Отримати за допомогою функції розподілу Максвелла $F(\upsilon)$ функцію розподілу Максвелла в «зведеному» вигляді $F(u)$, де $u = \frac{\upsilon}{\upsilon_{ім}}$, $\upsilon_{ім}$ – найбільш імовірна швидкість.

Розв'язання.

Нехай dW – ймовірність того, що молекула має швидкість в інтервалі $(\upsilon, \upsilon + d\upsilon)$. Очевидно, що

$$dW = \frac{dN}{N}, \tag{1}$$

де N – загальне число молекул у даному об'ємі, dN – їх число в інтервалі $(\upsilon, \upsilon + d\upsilon)$. Функцією розподілу називається

$$F(\upsilon) = \frac{dW}{d\upsilon}. \tag{2}$$

За Максвеллом:

$$F(\upsilon) = 4\pi\left(\frac{m}{2\pi kT}\right)^{\frac{3}{2}} \exp\left(-\frac{m\upsilon^2}{2kT}\right)\upsilon^2. \tag{3}$$

У змінних υ: $dW = F(\upsilon)d\upsilon$,

У змінних u: $dW = F(u)du$, отже $F(u)du = F(\upsilon)d\upsilon$, тому

$$F(u) = F(\upsilon)\frac{d\upsilon}{du}, \qquad (4)$$

З умови задачі $\left(u = \frac{\upsilon}{\upsilon_{ім}}\right)$ випливає $\frac{d\upsilon}{du} = \upsilon_{ім}$, (5)

Тому з (4) та (5) отримуємо:

$$F(u) = 4\pi\left(\frac{m}{2\pi kT}\right)^{\frac{3}{2}} \exp\left(-\frac{m\upsilon^2}{2kT}\right) \cdot u^2 \cdot \upsilon_{ім}^2 \cdot \upsilon_{ім}.$$

Тепер, зауваживши, що $\upsilon_{ім} = \sqrt{\frac{2kT}{m}}$, після нескладних операцій дістанемо:

$$F(u) = \frac{4}{\sqrt{\pi}} u^2 e^{-u^2}.$$

Задача 3.7. Знайти відносне число молекул, швидкості яких відрізняються не більше, ніж на $\delta\eta = 1{,}00\,\%$ від значення:

а) найбільш імовірної швидкості;

б) середньої квадратичної швидкості.

Розв'язання.

а) $\frac{dN}{N} = dW = F(u)du;$

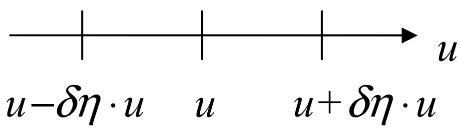

ширина розкиду u,

$du = u \cdot 2\delta\eta$.

З розв'язку попередньої задачі:

$$\frac{dN}{N} = F(u)du = \frac{4}{\sqrt{\pi}} u^2 \exp\left(-u^2\right) du,$$

маємо (для u=1):

$$\frac{dN}{N} = \frac{4}{\sqrt{\pi}} \cdot 1 \cdot e^{-1} \cdot 2u = \frac{8}{\sqrt{\pi}} \frac{1}{e} \cdot 0{,}01 = 0{,}0166, \text{ або } 1{,}66\ \%.$$

б) $u=\dfrac{\upsilon_{кв}}{\upsilon_{ім}}=\sqrt{\dfrac{3kT}{m}}\cdot\sqrt{\dfrac{m}{2kT}}=\sqrt{\dfrac{3}{2}}$.

$$\frac{dN}{N}=\frac{4}{\sqrt{\pi}}u^3e^{-\frac{3}{2}}\cdot 2\delta\eta=\frac{8}{\sqrt{\pi}}\left(\sqrt{\frac{3kT/m}{2kT/m}}\right)^3e^{-\frac{3}{2}}=12\sqrt{3/2\pi}e^{-\frac{3}{2}}\delta\eta=1{,}85\,\%.$$

Задача 3.8. Визначити температуру газу:

а) для якої квадратична швидкість молекул водню більша від їх найбільш імовірної швидкості на $\Delta\upsilon=400$ м/с;

б) функція розподілу молекул кисню по швидкостях $F(\upsilon)$ буде мати максимум при швидкості 420 м/с.

Розв'язання.

а) За умовою,

$$\sqrt{\frac{3kT}{m}}=\sqrt{\frac{2kT}{m}}+\Delta\upsilon,$$

звідки:

$$\sqrt{\frac{kT}{m}}\left(\sqrt{3}-\sqrt{2}\right)=\Delta\upsilon,$$

звідси

$$T=\frac{m}{k}\frac{(\Delta\upsilon)^2}{\left(\sqrt{3}-\sqrt{2}\right)^2}=\frac{M}{R}\frac{(\Delta\upsilon)^2}{\left(\sqrt{3}-\sqrt{2}\right)^2}=380\,\text{К}.$$

б) При сталій температурі $F(\upsilon)=const\cdot\upsilon^2\cdot e^{-\frac{m\upsilon^2}{2kT}}$,

З умови максимуму $F'(\upsilon)=0$:

$$2\upsilon-\frac{2\upsilon\cdot m\cdot\upsilon^2}{2kT}=0,$$

маємо:

$$2\upsilon\left(1-\frac{m\upsilon^2}{2kT}\right)=0\Rightarrow\ T=\frac{m\upsilon^2}{2k}=\frac{M\upsilon^2}{2R}=340\,\text{К}.$$

Задача 3.9. Знайти силу, яка діє на частинку з боку однорідного поля, якщо концентрації цих частинок на двох рівнях, віддалених один від одного на відстань $\Delta h = 3{,}0$ см (уздовж поля, відрізняються в $\eta = 2$ рази. Температура системи $T = 280$ К.

Розв'язання.

За формулою Больцмана:

$$n = n_0 \exp\left(-\frac{U}{kT}\right), \qquad (1)$$

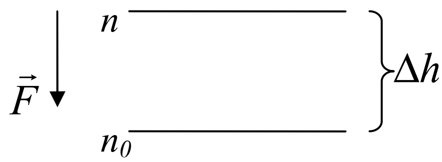

тут

$$U = F \cdot \Delta h .$$

З (1) отримуємо: $\eta = \dfrac{n_0}{n} = \exp\left(\dfrac{F\Delta h}{kT}\right)$,

$$\ln\eta = \frac{F\Delta h}{kT} \Rightarrow F = \frac{kT}{\Delta h}\ln\eta = 0{,}89 \cdot 10^{-19}\,\text{Н}.$$

Задача 3.10. У довгій вертикальній посудині міститься газ, який складається з двох сортів молекул з масами m_1 та m_2, причому $m_2 > m_1$. Концентрації цих молекул біля дна посудини дорівнюють відповідно n_1 та n_2, причому $n_2 > n_1$. Вважаючи , що по всій висоті підтримується одна і та ж температура T і прискорення вільного падіння дорівнює g, знайти висоту h, на якій концентрації цих сортів молекул будуть однакові.

Розв'язання.

За формулою Больцмана, концентрації обох сортів молекул на висоті h:

$$n_1(h) = n_{01} \exp\left(-\frac{m_1 g h}{kT}\right),$$

$$n_2(h) = n_{02} \exp\left(-\frac{m_2 g h}{kT}\right),$$

але, за умовою, $n_2(h) = n_1(h)$, тому:

$$n_{01}\exp\left(-\frac{m_1gh}{kT}\right)=n_{02}\exp\left(-\frac{m_2gh}{kT}\right)\Rightarrow\ \frac{n_{02}}{n_{01}}=\exp\left(\frac{gh}{kT}\left(m_2-m_1\right)\right),$$

і відтак,

$$\ln\frac{n_{02}}{n_{01}}=\frac{\left(m_2-m_1\right)gh}{kT}\Rightarrow\ h=\frac{kT\ln\frac{n_{02}}{n_{01}}}{\left(m_2-m_1\right)gh}.$$

Задача 3.11. Закриту з обох кінців горизонтальну трубку довжиною $l=100$ см переміщають зі сталим прискоренням a, напрямленим уздовж її осі. Всередині трубки міститься аргон при температурі $T=330\,\text{К}$. За якого значення a концентрації аргону поблизу кінців трубки будуть відрізнятися одна від одної на $\eta=1{,}0\,\%$?

Розв'язання.

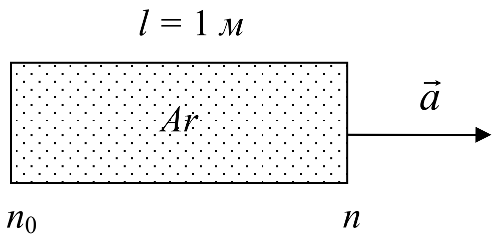

Газ буде знаходитись в полі сил інерції, напрямлених проти напрямку прискорення: $\overline{F}=-m\overline{a}$. За формулою Больцмана:

$$n(l)=n_0\exp\left(-\frac{mal}{kT}\right)=n_0\exp\left(-\frac{Mal}{RT}\right)\Rightarrow$$

$$\frac{n_0}{n}=\exp\left(\frac{Mal}{RT}\right)\Rightarrow\quad \ln\frac{n_0}{n}=\frac{Mal}{RT},$$

або

$$\frac{n_0}{n}=1+\eta,\quad \ln\left(1+\eta\right)\cong\eta,\quad \eta=\frac{Mal}{RT};$$

$$a=\frac{\eta RT}{Ml}=684\,м/с^2=70g.$$

Задача 3.12. Горизонтально розташовану трубку з закритими кінцями обертають зі сталою кутовою швидкістю ω навколо осі, що проходитиме через один з її кінців. У трубці знаходиться вуглекислий газ при температурі $T = 300$ К. Довжина трубки $l = 100$ см. Знайти значення ω, при якому відношення концентрацій молекул біля протилежних кінців трубки $\eta = 2{,}0$.

Розв'язання.

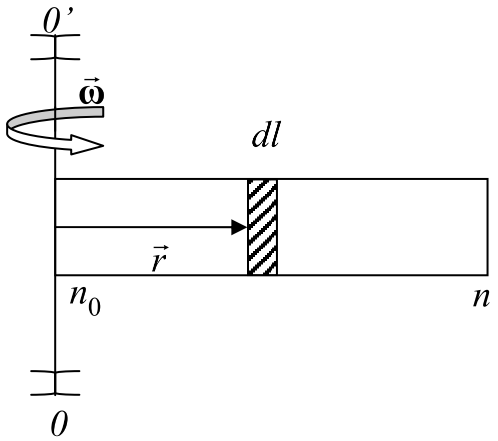

На молекули в трубці діють відосьові сили інерції, внаслідок чого концентрація молекул у вільному кінці трубки буде більшою, ніж біля осі. За умовою задачі, $\frac{n}{n_0} = \eta$, де n_0 – концентрація молекул біля осі обертання. Формула Больцмана

$$n = n_0 \exp\left(-\frac{U}{kT}\right).$$

Для потенційної енергії частинки маємо:

$$dU = -Fdr = -m\omega^2 rdr \Rightarrow \quad U = -\frac{m\omega^2 r^2}{2},$$

тому

$$n = n_0 \exp\left(\frac{m\omega^2 l^2}{2kT}\right),$$

але $n = \eta n_0$, отже

$$\eta = \exp\left(\frac{ml^2\omega^2}{2kT}\right),$$

$$\ln\eta = \frac{ml^2\omega^2}{2kT} = \frac{Ml^2\omega^2}{2RT},$$

$$\omega = \sqrt{\frac{2RT\ln\eta}{Ml^2}} = 280 \ рад/с.$$

ДРУГЕ НАЧАЛО ТЕРМОДИНАМІКИ. ЦИКЛИ. ЕНТРОПІЯ.

❖ ККД теплової машини:

$$\eta = \frac{A}{Q_1} = 1 - \frac{Q_2}{Q_1},$$

де Q_1 – тепло, одержуване робочим тілом, Q_2 – віддане тепло.

❖ ККД циклу Карно:

$$\eta = \frac{T_1 - T_2}{T_1},$$

де T_1 і T_2 – температури нагрівача і холодильника.

❖ Приріст ентропії системи:

$$\Delta S \geq \int \frac{dQ}{dT},$$

де dQ – елементарне тепло, одержане системою .

❖ Основне рівняння термодинаміки для оборотних процесів:

$$TdS = dU + pdV .$$

❖ Зв'язок між ентропією та статистичною вагою Ω (термодинамічною ймовірністю) системи:

$$S = k \ln \Omega,$$

де k – стала Больцмана.

* * *

Задача 4.1. У теплової машини, що працює за циклом Карно, температура нагрівача в $n = 1{,}60$ разів більша від температури холодильника. За один цикл машина виконає роботу $A = 12{,}0$ кДж. Яка робота затрачується на один цикл ізотермічного стискання робочої речовини?

Розв’язання.

Теплова машина Карно оборотна. Тому

$$\frac{Q_1}{Q_2}=\frac{T_1}{T_2}=n,$$

отже

$$Q_1=nQ_2,$$

тоді

$$A=Q_1-Q_2=(n-1)Q_2 \Rightarrow Q_2=\frac{A}{n-1}=20\,\text{кДж}.$$

Задача 4.2. В якому випадку ККД циклу Карно підвищиться більше: при збільшенні температури нагріву на ΔT, чи при зменшенні температури холодильника на ту ж величину?

Розв’язання.

Розглянемо два випадки:

1. $T_1 \to T_1+\Delta T$

$$\left.\begin{aligned}&\text{Спочатку: } \eta_0=1-\frac{T_2}{T_1},\\ &\text{далі: } \eta'=1-\frac{T_2}{T_1+\Delta T}.\end{aligned}\right\}\Rightarrow \Delta\eta'=\eta'-\eta_0=\frac{T_2}{T_1}-\frac{T_2}{T_1+\Delta T}=\frac{\Delta T}{T_1+\Delta T}. \quad (1)$$

2. $T_2 \to T_2-\Delta T$

$$\left.\begin{aligned}&\text{Спочатку: } \eta_0=1-\frac{T_2}{T_1},\\ &\text{далі: } \eta''=1-\frac{T_2-\Delta T}{T_1}.\end{aligned}\right\}\Rightarrow \Delta\eta''=\eta''-\eta_0=\frac{T_2}{T_1}-\frac{T_2-\Delta T}{T_1}=\frac{\Delta T}{T_1}. \quad (2)$$

З (1) і (2) випливає:

$$\Delta\eta''>\Delta\eta',$$

тобто ККД у другому випадку зростає швидше, ніж у першому.

Задача 4.3. Водень виконує цикл Карно. Знайти ККД циклу, якщо при адіабатичному розширенні:

а) об’єм газу збільшується в $n = 2{,}0$ рази;

б) тиск зменшується в $n = 2{,}0$ рази.

Розв’язання.

а) Запишемо рівняння Пуассона в змінних (V, T):

$$\frac{T_2}{T_1} = \left(\frac{V_1}{V_2}\right)^{\gamma - 1},$$

а оскільки, за умовою, об’єм збільшується в n разів, то

$$\frac{T_2}{T_1} = \frac{1}{n^{\gamma - 1}},$$

тоді

$$\eta = 1 - \frac{T_2}{T_1} = 1 - \frac{1}{n^{\gamma - 1}} = 1 - n^{1-\gamma} = 0{,}25 .$$

б) Запишемо рівняння Пуассона в змінних (T, p):

$$\frac{T_1}{T_2} = \left(\frac{p_1}{p_2}\right)^{\frac{\gamma - 1}{\gamma}}; \ \frac{p_2}{p_1} = \frac{1}{n},$$

$$\frac{T_2}{T_1} = \left(\frac{p_2}{p_1}\right)^{\frac{1-\gamma}{\gamma}} = \left(\frac{1}{n}\right)^{\frac{1-\gamma}{\gamma}} \Rightarrow \eta = 1 - \frac{T_2}{T_1} = 1 - n^{\frac{1}{\gamma} - 1} = 0{,}18.$$

Задача 4.4. Ідеальний газ виконує цикл, що складається з:

а) ізохори, адіабати та ізотерми;

б) ізобари, адіабати та ізотерми, причому ізотермічний процес відбувається при мінімальній температурі циклу. Знайти ККД циклу, якщо температура T в його змінюється в n разів.

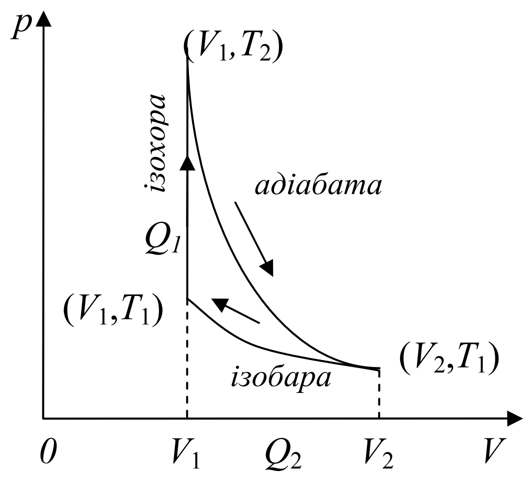

Розв’язання.

а) $\eta = 1 - \dfrac{\left|Q_2\right|}{Q_1}$,

$U = \dfrac{\nu RT}{\gamma - 1} \Rightarrow \quad Q_1 = \dfrac{\nu R\left(T_2 - T_1\right)}{\gamma - 1}$,

$\left|Q_2\right| = \nu RT_1 \ln\dfrac{V_2}{V_1}$,

$$\eta = 1 - \frac{\nu RT_1 \ln\dfrac{V_2}{V_1}}{\nu R\left(T_2 - T_1\right)}(\gamma - 1). \quad (1)$$

Рівняння адіабати в позначеннях, зображених на рисунку:

$T_2 V_1^{\gamma - 1} = T_1 V_2^{\gamma - 1}$, звідси $\left(\dfrac{V_2}{V_1}\right)^{\gamma - 1} = \dfrac{T_2}{T_1} = n$, або $(\gamma - 1)\ln\dfrac{V_2}{V_1} = \ln n$,

$\ln\dfrac{V_2}{V_1} = \dfrac{\ln n}{\gamma - 1}$.

Підставивши останній вираз у (1), дістанемо:

$\eta = 1 - \dfrac{\ln n}{n - 1}$.

б) $\eta = 1 - \dfrac{\left|Q_2\right|}{Q_1}$,

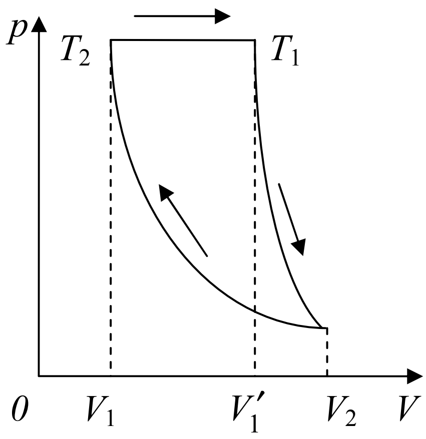

$\left|Q_2\right| = \nu RT_1 \ln\dfrac{V_2}{V_1}$,

$Q_1 = C_P \Delta T = \dfrac{\nu\gamma R\left(T_2 - T_1\right)}{\gamma - 1}$,

$$\eta = 1 - \frac{T_1 \ln\dfrac{V_2}{V_1}}{\gamma\left(T_2 - T_1\right)}(\gamma - 1).$$

Поділивши чисельник і знаменник на T_1 і зауваживши, що $T_2/T_1 = n$, отримуємо:

$$\eta = 1 - \frac{(\gamma - 1)\ln\frac{V_2}{V_1}}{\gamma(n-1)}. \qquad (1)$$

Для визначення $\frac{V_2}{V_1}$ запишемо рівняння ізобари

$$\frac{V_1'}{T_2} = \frac{V_1}{T_1},$$

з якого

$$V_1' = V_1\frac{T_2}{T_1} = nV_1,$$

та рівняння адіабати

$$T_2\left(V_1'\right)^{\gamma-1} = T_1 V_2^{\gamma-1},$$

з якого $n = \left(\frac{V_2}{V_1'}\right)^{\gamma-1}$.

З (2) і (3) легко дістати:

$$\frac{V_2}{V_1} = n^{\frac{\gamma}{\gamma-1}},$$

а відтак

$$\ln\left(\frac{V_2}{V_1}\right) = \frac{\gamma}{\gamma-1}\ln n.$$

Підставляючи останній вираз у (1), дістаємо:

$$\eta = 1 - \frac{\ln n}{n-1}.$$

Задача 4.5. Деяка термодинамічна система перейшла зі стану 1 у стан 2. Статистична вага другого стану перевищує статистичну вагу першого стану у $\eta = 2$ рази. Чому дорівнює приріст ентропії системи ΔS_{12}?

Розв'язання.

Зв'язок між статистичною вагою Ω та ентропією задається формулою Больцмана:

$$S = k\ln\Omega,$$

де k – стала Больцмана. Тому:

$$\Delta S_{12} = S_2 - S_1 = k\ln\frac{\Omega_2}{\Omega_1} = k\ln\eta = 1{,}38\cdot 10^{-23}\ln 2 = 0{,}96\cdot 10^{-23} \text{ Дж/К}.$$

Задача 4.6. Вивести формулу для ентропії ідеального газу як функції T і p.

Розв'язання.

$$dS = \frac{dQ}{T} = \frac{dU + pdV}{T} = \frac{dU}{T} + \frac{pdV}{T},$$

Для ідеального газу

$$U = \frac{\nu RT}{\gamma - 1},$$

тому

$$\frac{dU}{T} = \frac{\nu R}{\gamma - 1}\frac{dT}{T}, \qquad (1)$$

Щоб виразити $\frac{pdV}{T}$ через T і p, скористаємось рівнянням стану газу $pV = \nu RT$, з якого:

$$pdV + Vdp = \nu RT, \quad pdV = \nu RT - Vdp,$$

$$\frac{pdV}{T} = \nu RT\frac{dT}{T} - \frac{V}{T}dp = \nu R\frac{dT}{T} - \frac{\nu R}{p}dp = \nu R\left(\frac{dT}{T} - \frac{dp}{p}\right),$$

отже

$$dS = \frac{\nu R}{\gamma - 1}\frac{dT}{T} + \nu R\frac{dT}{T} - \nu R\frac{dp}{p} = \nu R\left(\frac{\gamma}{\gamma - 1}\frac{dT}{T} - \frac{dp}{p}\right),$$

$$S = \nu R\left(\frac{\gamma}{\gamma - 1}\ln T - \ln p\right) + \nu S_0,$$

де νS_0 – адитивна стала, яка не залежить від T і p.

Задача 4.7. Ентропія $m_1 = 1$ г азоту при температурі 25ºC та тиску $1.00 \cdot 10^5$ Па дорівнює $S_1 = 6{,}84$ Дж/К. Визначити ентропію $m_2 = 2$ г азоту при температурі 100ºC і тиску $2{,}00 \cdot 10^5$ Па.

Розв'язання.

Скористаємось результатом задачі 4.6. Для m_1:

$$\nu_1 S_0 = S_1 - \nu_1 R\left(\frac{\gamma}{\gamma - 1}\ln T_1 - \ln p_1\right),$$

де S_0 не залежить від T і p.

Підставивши дані задачі, дістанемо:

$\nu_1 S_0 = 4{,}32$ Дж/К,

а оскільки

$\nu = \frac{m}{M} = \frac{1}{28}$, то

$S_0 = 120{,}37$ Дж/(К·моль).

Для m_2:

$$S_2 = \nu_2 R\left(\frac{\gamma}{\gamma - 1}\ln T_2 - \ln p_2\right) + \nu_2 S_0.$$

Після підстановки числових значень, дістанемо:

$S_2 = 13{,}73$ Дж/К.

Задача 4.8. Деякий ідеальний газ виконує при температурі $T = 300$ К оборотний ізотермічний процес, у ході якого над газом виконується робота $A' = -900$ Дж. Знайти приріст ентропії ΔS і приріст вільної енергії ΔF газу.

Розв'язання.

Оскільки процес оборотний, то робота газу $A = -A'$, а із ізотермічності процесу випливає, що $\Delta U = 0$, тому:

$$\Delta S = \frac{A}{T} = -\frac{A'}{T} = \frac{900}{300} = 3\,\text{Дж/К}.$$

При оборотному ізотермічному процесі $A = -\Delta F$, а оскільки $A = -A'$, то $\Delta F = A' = -900\,\text{Дж}$.

Задача 4.9. Процес розширення двох молів аргону відбувається так, що тиск газу збільшується прямо пропорційно його об'єму. Знайти приріст ентропії газу при збільшенні його об'єму в $\alpha = 2{,}0$ рази.

Розв'язання.

$$dS = \frac{\gamma R dT}{(\gamma - 1)T} + \frac{p}{T}dV,$$

але, оскільки $p = \frac{\nu RT}{V}$, то $\frac{p}{T} = \frac{\nu R}{V}$, тому:

$$dS = \nu R\left(\frac{1}{\gamma - 1}\frac{dT}{T} + \frac{dV}{V}\right) \text{ і } \Delta S = \nu R\left(\frac{1}{\gamma - 1}\ln\frac{T_2}{T_1} + \ln\frac{V_2}{V_1}\right),$$

З рівняння стану $\frac{T_2}{T_1} = \frac{p_2 V_2}{p_1 V_1}$, і з умови задачі $p = cV$ отримуємо:

$$\frac{T_2}{T_1} = \frac{V_2^2}{V_1^2} = \alpha^2 \text{ (бо за умовою задачі } \frac{V_2}{V_1} = \alpha\text{)},$$

$\ln\left(T_2 / T_1\right) = 2\ln\alpha$. Тоді:

$$\Delta S = \nu R \ln\alpha\left(\frac{2}{\gamma - 1} + 1\right) = \nu R\frac{\gamma + 1}{\gamma - 1}\ln\alpha.$$

За умовою задачі, $\nu = 2$ і $\gamma = \frac{i + 2}{i} = \frac{5}{3}$ для аргону. Отже,

$\Delta S = 46$ Дж/К.

Задача 4.10. За дуже низьких температур теплоємність кристалів

$C = aT^3$, де a – стала. Знайти ентропію кристала як функцію температури в цій області.

Розв'язання.

Оскільки об'єм кристала практично не змінюється, то:

$$dQ = dU = CdT = \alpha T^3 dT,$$

$$S = \int \frac{dQ}{T} = \alpha \int \frac{T^3 dT}{T} = \alpha \int T^2 dT = \frac{1}{3}\alpha T^3.$$

Задача 4.11. Ідеальний газ у кількості $\nu = 2{,}2$ молі міститься в одній з двох теплоізольованих посудин, сполучених між собою трубкою з краном. Кран відкрили, і газ заповнив обидві посудини, збільшивши свій об'єм в 3,0 рази. Знайти приріст ентропії газу.

Розв'язання.

Оскільки газ ідеальний, то $\Delta U = 0$, $T = const$, отже:

$$\Delta S = \frac{\nu RT \ln \frac{V_2}{V_1}}{T} = \nu R \ln \frac{V_2}{V_1} = 20 \text{ Дж/кг.}$$

Задача 4.12. Воду масою $m = 1{,}00$ кг нагріли від температури $t_1 = 10°$ C до $t_2 = 100°$ C, при якій вона вся перетворилася в пару. Знайти приріст ентропії системи.

Розв'язання.

Приріст ентропії при нагріванні води:

$$\Delta S_1 = \int_{T_1}^{T_2} \frac{dQ}{T} = \int_{T_1}^{T_2} \frac{mCdT}{T} = mC \ln \frac{T_2}{T_1}.$$

Приріст ентропії внаслідок повного випаровування $\Delta S_2 = qm/T_2$, де q – питома теплота випаровування. Для води $q = 2{,}25 \cdot 10^6$ Дж/кг.

$$\Delta S = mC \ln \frac{T_2}{T_1} + \frac{qm}{T_2} = m\left[C \ln \frac{T_2}{T_1} + \frac{q}{T_2}\right] = 7{,}2 \text{ кДж/К.}$$

ЯВИЩА ПЕРЕНЕСЕННЯ.

- Середня довжина вільного пробігу молекули газу:

$$\lambda = \frac{1}{\sqrt{2}\pi d^2 n},$$

де d – ефективний діаметр молекули, n – концентрація молекул.

- Число зіткнень за одиницю часу:

$$\nu = \sqrt{2}\pi d^2 n < \upsilon > .$$

- Сила тертя, що діє на одиницю площі пластин при їх русі паралельно одна одній в ультрарозрідженому газі:

$$F = \frac{1}{6} < \upsilon > \rho \left| u_1 - u_2 \right|,$$

де u_1 і u_2 – швидкості пластин.

- Густина потоку тепла у напрямку осі x:

$$w = \chi \frac{dT}{dx},$$

де χ – коефіцієнт теплопровідності.

* * *

Задача 5.1. Азот знаходиться за нормальних умов. Знайти:

а) середнє число зіткнень, яких зазнає кожна молекула за одну секунду;

б) число всіх зіткнень між молекулами у 1 см^3 щосекунди.

Розв'язання.

а) $\nu = \sqrt{2}\pi d^2 n < \upsilon >,$ (1)

де

$$< \upsilon > = \sqrt{\frac{8RT}{\pi M}} .$$

За нормальних умов $n_0 = \frac{p_0}{kT}$. Нормальний тиск $p_0 = 1{,}013 \cdot 10^5$ Па, тому $n = \frac{p_0}{kT}$.Ефективний діаметр молекули азоту $d = 0{,}37 \cdot 10^{-9}$ м. З (1) дістанемо:

$$\nu = 0{,}74 \cdot 10^{10}\ \text{с}^{-1}.$$

б) Число зіткнень молекул в одиниці об'єму:

$$\nu^* = \frac{n}{2}\nu = \frac{\pi}{\sqrt{2}} d^2 n^2 < \upsilon > = 1{,}0 \cdot 10^{29}\ \text{с}^{-1}\text{см}^{-3}.$$

Задача 5.2. Як залежить середня довжина вільного пробігу та число зіткнень в одиницю часу в таких процесах:

а) ізохорному; б) ізобарному.

Розв'язання.

а) *Ізохорний процес.*

1) $\lambda = \frac{1}{\sqrt{2}\pi d^2 n}$, тобто $\lambda \sim \frac{1}{n}$, але $n = \frac{p}{kT}$, тому

$\lambda \sim \frac{T}{p}$, а $pV = \nu RT \Rightarrow \frac{T}{p} \sim V$, $n \sim V$, і $\lambda \sim \frac{1}{V}$,

а оскільки процес ізохорний, то $\lambda = const$.

2) $\nu \sim n < \upsilon > = n\sqrt{\frac{8kT}{\pi m}} \sim \sqrt{T}$; $\nu \sim \sqrt{T}$.

б) *Ізобарний процес.*

1) Як показано вище, $\lambda \sim \frac{T}{p}$, тому при $p = const$ маємо $\lambda \sim T$.

2) $\nu \sim n < \upsilon > = \frac{p}{kT}\sqrt{\frac{8kT}{\pi m}} \sim \frac{p}{\sqrt{T}}$, при $p = const$, $\nu \sim \frac{1}{\sqrt{T}}$.

Задача 5.3. Два однакових паралельних диски, осі яких збігаються, розташовані на відстані h один від одного. Радіус кожного диска дорівнює a, причому $a >> h$. Один диск обертається з невеликою кутовою швидкістю ω, другий диск нерухомий. Знайти момент сил тертя, що діє на нерухомий диск, якщо в’язкість газу між дисками дорівнює η.

Розв’язання.

Розглянемо дископодібний шар газу, що знаходиться між дисками. Сила тертя, прикладена до елемента поверхні $2\pi r dr$ цього шару з боку сусіднього шару:

$$dF = \eta \frac{du}{dh} dS = \eta \frac{u}{h} 2\pi r dr .$$

Момент цієї сили відносно осі обертання:

$$dN = dFr = \eta \frac{u}{h} 2\pi r^2 dr ,$$

а оскільки $u = \omega r$, то $dN = \eta \frac{\omega}{h} 2\pi r^3 dr$. Інтегруючи цей вираз від 0 до a, дістанемо:

$$N = \frac{\pi \eta \omega a^4}{2h} .$$

Задача 5.4. Розв’язати попередню задачу, вважаючи, що між дисками міститься ультрарозріджений газ з молярною масою M, температурою T й під тиском p.

Розв’язання.

Сила, що діє на елемент площі dS:

$$dF = \frac{1}{6} < \upsilon > \rho \left| u_1 - u_2 \right| 2\pi r dr .$$

Оскільки другий диск нерухомий, то $u_2 = 0$. З рівняння стану:

$$\rho = \frac{Mp}{RT} .$$

Враховуючи, що

$$u = \omega r, \ < \upsilon > = \sqrt{\frac{8RT}{\pi M}},$$

отримуємо:

$$dF = \frac{1}{6}\sqrt{\frac{8RT}{\pi M}}\frac{Mp}{RT}\omega \cdot 2\pi r^2 dr.$$

Момент цієї сили відносно осі обертання дисків:

$$dN = dFr = \frac{1}{6}\sqrt{\frac{8RT}{\pi M}}\frac{Mp}{RT}\omega \cdot 2\pi r^3 dr\,.$$

Після інтегрування цього виразу отримаємо:

$$N = \left(\frac{\omega a^4 p}{3}\right)\sqrt{\frac{\pi M}{2RT}}\,.$$

Задача 5.5. Один кінець стрижня, вміщеного в теплоізольовану оболонку, підтримується при температурі T_1, а другий кінець – при температурі T_2. Сам стрижень складається з двох частин, довжини яких l_1 та l_2 і теплопровідності χ_1 та χ_2. Знайти температуру поверхні стикання цих частин стрижня.

Розв’язання.

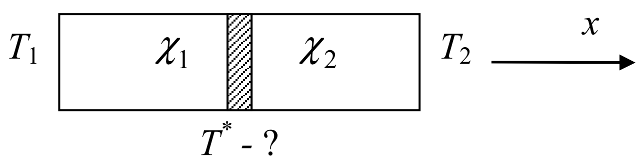

Нехай $T_1 > T_2$. Тоді густина потоку вздовж осі x:

$$w_1 = -\chi_1 \frac{dT}{dx}, \tag{1}$$

а проти осі x:

$$w_2 = \chi_2 \frac{dT}{dx}. \tag{2}$$

З (1) випливає:

$$dT = -\frac{w_1}{\chi_1}dx\,,$$

або, при інтегруванні від T_1 до T*:

$$T_1 - T^* = \frac{w_1}{\chi_1} l_1, \tag{3}$$

де T^* – температура поверхні стикання. Аналогічно з (2) випливає:

$$T_2 - T^* = \frac{w_2}{\chi_2} l_2. \tag{4}$$

Але, внаслідок стаціонарності потоку, $w_1 = w_2$, тому

$$T_1 - T^* = \frac{w}{\chi_1} l_1, \text{ та } T_2 - T^* = \frac{w}{\chi_2} l_2, \text{ або } \frac{T_1 - T^*}{T_2 - T^*} = \frac{l_1}{l_2}\frac{\chi_2}{\chi_1},$$

тоді
$$T^* = \frac{\dfrac{\chi_1}{l_1} T_1 + \dfrac{\chi_2}{l_2} T_2}{\dfrac{\chi_1}{l_1} + \dfrac{\chi_2}{l_2}}.$$

Задача 5.6. Знайти розподіл температур у речовині, що міститься між двома великими паралельними пластинами, якщо останні підтримують при температурах T_1 та T_2, відстань між ними дорівнює *l,* і теплопровідність речовини $\chi \approx \sqrt{T}$.

Розв'язання.

За умовою задачі: $\chi = k\sqrt{T}$, де k – стала. Тоді густина потоку тепла ($T_2 > T_1$)

$w = k\sqrt{T}\,\dfrac{dT}{dx}$, звідки:

$$\left.\begin{aligned} wx &= \frac{2}{3} k \left(T_x^{3/2} - T_1^{3/2} \right) \\ wl &= \frac{2}{3} k \left(T_2^{3/2} - T_1^{3/2} \right) \end{aligned}\right\} \Rightarrow$$

$$T(x) = T_1 \left\{ 1 + \frac{\chi}{l} \left[\left(T_2 / T_1 \right)^{3/2} - 1 \right] \right\}^{3/2}.$$

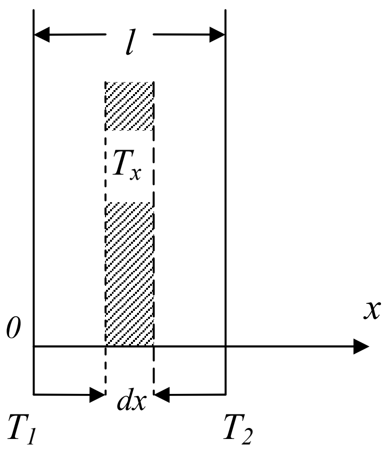

ЗАДАЧІ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Основне рівняння МКТ газів

1. Обчислити середню кінетичну енергію $<\varepsilon_{оберт}>$ обертального руху однієї молекули кисню при температурі T = 350 К та середню кінетичну енергію $<E>$ обертального руху всіх молекул кисню, маса якого $m = 4$ г.

Відповідь: $<\varepsilon_{оберт}> = kT = 4{,}8 \cdot 10^{-21}$ Дж, $<E> = \dfrac{m}{M} N_A \cdot <\varepsilon_{оберт}> = 360$ Дж.

2. Визначити температуру T суміші трьох молів гелію, взятого при температурі $t_1 = 80$ °С, і двох молів азоту, взятого при $t_2 = 40$ °С.

Відповідь: $T = \dfrac{i_1 \nu_1 T_1 + i_2 \nu_2 T_2}{i_1 \nu_1 + i_2 \nu_2} = 331{,}9$ К.

3. Обчислити кінетичну енергію $<E>$ обертального руху двох молів молекул кисню при температурі 17°С.

Відповідь: $<E> = \dfrac{i}{2} p_0 V = 2$ кДж.

4. Деяка маса кисню перебуває при температурі $t = 27$ °С і тиску $p = 100$ кПа. Кінетична енергія поступального руху молекул кисню $<E> = 6{,}3$ Дж. Обчислити кількість молекул N кисню.

Відповідь: $N = \dfrac{2<E>}{kT} = 10^{21}$.

5. У посудині, об'єм якої $V = 3$ л, міститься суміш $m_1 = 14$ г азоту $m_2 = 10$ г аргону. Визначити тиск p даної суміші на стінки посудини, якщо сума середніх кінетичних енергій молекул обох газів $<\varepsilon> = 2$ еВ.

Відповідь: $p = \dfrac{2}{V} \dfrac{N_A \left(\dfrac{m_1}{M_1} + \dfrac{m_2}{M_2} \right) <\varepsilon>}{i_1 + i_2} = 12$ МПа.

6. Азот, маса якого $m = 15$ г, знаходиться при температурі $t = 800$ °С. При цьому 60 % молекул азоту дисоційовані на атоми. Визначити середню енергію теплового руху частинок. Вважати, що коливальні ступені вільності не збуджені.

Відповідь: $< E >= mRT\left(0,4\frac{i_1}{2M_1} + 0,6\frac{i_2}{2M_2}\right)$.

7. Газ, який складається з жорстких двохатомних молекул, при нормальному тискові займає об'єм $V = 8$ дм^3. Визначити середню енергію $< E >$ теплового руху молекул цього газу.

Відповідь: $< E >= \frac{i}{2} p_0 V = 2$ кДж.

Рівняння стану ідеального газу

8. Густина ρ суміші азоту й водню при температурі $t = 47$ °С і тиску $p = 2{,}05$ кПа становить 0,3 кг/м^3. Яка концентрація водню n_2 в суміші?

Відповідь: $n_2 = \frac{\rho - Mp/RT}{M_2 - M_1}$.

9. У циліндрі під поршнем міститься газ за нормальних умов. Спочатку при *T=const* об'єм газу збільшили у $\beta = 5$ разів, потім газ нагріли при *p=const* до температури $t = 127$ °С. Визначити концентрацію *n* молекул у кінцевому стані.

Відповідь: $n = \frac{p_0}{\beta kT} = 3{,}66 \cdot 10^{24}$ м$^{-3}$.

10. До якої температури *T* потрібно нагріти ідеальний газ при *p=const*, щоб його густина зменшилась у 2 рази порівняно з густиною цього газу, коли $t_0 = 0$ °С?

Відповідь: $T = 2T_0 = 246$ К.

11. У відкритій посудині при $t_1 = 20\,°C$ міститься $m_1 = 150$ г повітря. На яке значення Δm зменшиться маса повітря в посудині у разі нагрівання її до $t_2 = 100\,°C$? Зміною розмірів посудини під час нагрівання нехтувати.

Відповідь: $\Delta m = \dfrac{m(T_2 - T_1)}{T_1} = 32{,}2$ г.

12. У посудині, об'єм якої V = 20 л, міститься $m_1 = 5$ г водню та $m_2 = 10$ г азоту при температурі $T = 290$ К. Визначити тиск у посудині, молярну масу та густину суміші газів.

Відповідь: $p = \left(\dfrac{m_1}{M_1} + \dfrac{m_2}{M_2}\right)\dfrac{RT}{V} = 3{,}44 \cdot 10^5$ Па, $M = \dfrac{m_1 + m_2}{m_1 / M_1 + m_2 / M_2}$, $\rho = \dfrac{m_1 + m_2}{V} = 0{,}75$ кг/м^3.

13. Атмосфера Венери складається переважно з вуглекислого газу. Визначити, у скільки разів густина ρ_1 атмосфери біля поверхні Венери більша від густини ρ_2 атмосфери біля поверхні Землі, вважаючи, що тиск p_1 атмосфери Венери більший від тиску p_2 атмосфери Землі в 100 разів, а середня температура T_1, на поверхні Венери становить $\dfrac{7}{3}$ від температури T_2 на Землі.

Відповідь: $\dfrac{\rho_1}{\rho_2} = \dfrac{p_1 T_2 M_1}{p_2 T_1 M_2} = 65$.

14. На дні озера, глибина якого $h = 20$ м, температура води $t_1 = 7\,°C$. Бульбашка повітря, яка на дні озера має об'єм $V = 2$ мм^3, повільно піднімається. Який об'єм V матиме бульбашка повітря біля поверхні води, якщо атмосферний тиск нормальний, а температура поверхні і води $t_2 = 19\,°C$. Тиском, що зумовлений поверхневим натягом, нехтувати.

Відповідь: $V = \dfrac{(p_0 + \rho g h)T_2}{p_0 T_1} V_1 = 6{,}2$ мм^3.

15. Запаяна з одного боку вертикально розміщена трубка, довжина якої $H = 1$ м, до краю заповнена повітрям і ртуттю. Довжина стовпчика ртуті $h = 38$ см. До якої температури T треба нагріти повітря в трубці, щоб уся ртуть вилилась? Температуру атмосфери взяти такою, що дорівнює $t_1 = 17$ °C, тиск $p_0 = 101{,}3$ кПа.

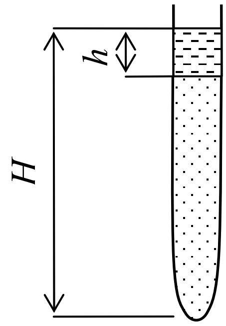

Відповідь: $T = \dfrac{p_0 H T_1}{(p_0 + \rho g h)(H - h)} = 313$ К.

16. Газ стискається ізотермічно від об'єму $V_1 = 10$ дм^3 до об'єму $V_2 = 5$ дм^3. Тиск при цьому змінюється на $\Delta p = 6$ кПа. Визначити початковий тиск p газу.

Відповідь: $p = \dfrac{\Delta p V_2}{V_1 - V_2} = 6$ кПа.

17. Футбольний м'яч, об'єм якого $V = 3{,}4$ дм^3, нагнітають повітрям за допомогою помпи. Який тиск p установиться в камері м'яча після N качань, якщо при кожному циклі роботи помпа забирає з навколишнього середовища об'єм $V_0 = 100$ см^3 повітря при нормальному атмосферному тиску?

Відповідь: $p = \dfrac{p_0 V_0 N}{V} = 150$ кПа.

18. Аеростат наповнений воднем при температурі $t_1 = 17$ °C. Під дією сонячних променів температура водню в аеростаті підвищилася до $t_2 = 37$ °C, а зовнішній тиск атмосфери не змінився. Під час нагрівання надлишковий водень вийшов з аеростата, а його маса зменшилась на $\Delta m = 6{,}12$ кг. Визначити об'єм V аеростата, вважаючи, що середня густина водню $\rho = 0{,}09$ кг/м^3.

Відповідь: $V = \dfrac{\Delta m}{\rho} \dfrac{T_2}{T_2 - T_1} = 1054$ м^3.

19. У вакуумовану посудину місткістю $V = 0{,}3$ л при $t_0 = 0\,°\text{C}$ введено 0,90 г рідкого чотириоксиду азоту N_2O_4. З підвищенням температури до $t = 27\,°\text{C}$ рідкий чотириоксид азоту випаровується і частково дисоціює на двооксид азоту NO_2. Який відсоток α молекул чотириоксидного азоту дисоціює, якщо тиск газу в посудині p = 128 кПа?

Відповідь: $\alpha = \dfrac{M_2}{M_1 - M_2}\left(\dfrac{M_1 pV}{mRT} - 1\right) = 0{,}58$.

20. У циліндрі під поршнем, площа якого S=10^{-3} м^2, міститься повітря за нормальних умов. Циліндр лежить на горизонтальній поверхні, впираючись дном у вертикальну стінку (рис. 2.3). До якої температури T треба нагріти повітря в циліндрі, щоб тіло масою $m = 8$ кг, з'єднане жорстким стрижнем з рухомим без тертя поршнем, зсунулося з місця по поверхні, якщо коефіцієнт тертя між ними $\mu = 0{,}30$?

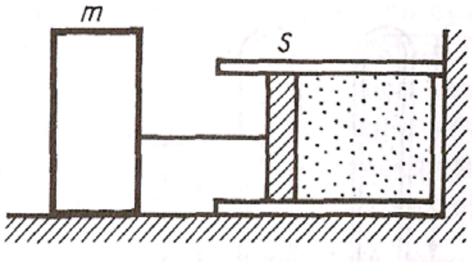

Відповідь: $T = \left(\dfrac{Mmg}{p_0 S} + 1\right)T_0 = 337\,\text{К}$.

21. У горизонтально розміщеній трубці, довжина якої $L = 1$м, на відстані $b = 80$см від запаяного кінця міститься стовпчик ртуті $l = 0{,}3$см завдовжки. З якою кутовою частотою ω має обертатись трубка в горизонтальній площині, щоб ртуть досягла відкритого краю трубки? Тиск атмосфери нормальний.

Відповідь: $\omega = \sqrt{\dfrac{p_0\left(1 - \dfrac{b}{L-l}\right)}{\rho l\left(L - \dfrac{l}{2}\right)}}$.

Швидкість газових молекул. Розподіл Максвелла. Розподіл Больцмана.

22. Визначити середню квадратичну $<\upsilon_{кв}>$, середню арифметичну $<\upsilon>$ і найбільш імовірну $\upsilon_{н.в.}$ швидкості молекул ідеального газу, густина якого при нормальному тиску $\rho = 1{,}2$ кг/м^3.

Відповідь: $<\upsilon_{кв}> = 503$ м/с, $<\upsilon> = 464$ м/с, $\upsilon_{н.в.} = 411$ м/с.

23. Обчислити середню квадратичну швидкість $<\upsilon'_{кв}>$ пилинки, маса якої $m = 10$ нг, вважаючи, що вона рухається у повітрі та перебуває з ним у тепловій рівновазі, і порівняти її з середньою квадратичною швидкістю $<\upsilon''_{кв}>$ молекул повітря при тій самій температурі $t = 22$ °С.

Відповідь: $<\upsilon'_{кв}> = \sqrt{\dfrac{3kT}{m}} = 1{,}1$ мкм/с, $\dfrac{<\upsilon''_{кв}>}{<\upsilon'_{кв}>} \approx 4{,}5 \cdot 10^8$ разів.

24. При температурі $t = 527$ °С найбільш імовірна швидкість молекул деякого газу $\upsilon_{н.в.} = 1820$ м/с. Встановити, який це газ.

Відповідь: гелій.

25. Визначити температуру T азоту, при якій швидкостям молекул $\upsilon_1 = 200$ м/с та $\upsilon_2 = 500$ м/с відповідає одне й те саме значення функції розподілу $f(\upsilon)$.

Відповідь: $T = \dfrac{M}{2R} \dfrac{\upsilon_2^2 - \upsilon_1^2}{\ln \upsilon_2^2 - \ln \upsilon_1^2} = 193$ К.

26. Якою має бути температура T повітря Землі, щоб середня квадратична швидкість молекули водню дорівнювала другій космічній швидкості?
Відповідь: $T = 10000$ К.

27. Встановити відношення кількості молекул кисню, швидкості яких при температурі $t = 127\,°\mathrm{C}$ лежать у межах 598...602 м/с, до кількості молекул, швидкості яких лежать у межах 298...302 м/с. Пояснити результат.

Відповідь: $\dfrac{\Delta N_1}{\Delta N_2} = \left(\dfrac{\upsilon_1}{\upsilon_2}\right)^2 \exp\left(\dfrac{\upsilon_2^2 - \upsilon_1^2}{\upsilon_1^2}\right)\dfrac{\Delta\upsilon_1}{\Delta\upsilon_2} = 1{,}1$.

28. На якій висоті h над поверхнею Землі парціальний тиск вуглекислого газу зменшується у 2 рази? Температуру атмосфери вважати сталою і такою, що $t = 27\,°\mathrm{C}$.

Відповідь: $h = 3{,}84$ км.

29. На якій висоті h над поверхнею Землі густина повітря при $t = 27\,°\mathrm{C}$ зменшується в e=2,718 рази порівняно з його густиною на рівні моря? Температуру, склад повітря й прискорення вільного падіння вважати незалежними від висоти.

Відповідь: $h = \dfrac{RT}{Mg} = 8{,}7$ км.

30. Біля поверхні Землі на мільйон молекул азоту припадає приблизно одна молекула водню. На якій висоті h концентрація молекул водню й азоту в атмосфері вирівнюється? Вважати, що температура атмосфери $t = 0\,°\mathrm{C}$ і зі зміною висоти залишається такою самою.

Відповідь: $h = 123$ км.

31. Визначити середню потенціальну енергію $< U >$ молекули газу в Земній атмосфері, вважаючи останню ізотермічним ідеальним газом, а поле тяжіння – однорідним.

Відповідь: $< U > = kT$.

Явища переносу в газах

32. У балоні електролампочки, об'єм якої становить 100 см^3, міститься 100 мг гелію. Визначити середню довжину $< l >$ вільного пробігу молекул гелію.

Відповідь: $< l >= 41$ мм.

33. Яким тискам p відповідатиме вакуум для повітря у сферичній посудині діаметра 10см і в капілярі діаметра 1мкм при температурі 22°С?

Відповідь: $p_1 = 0{,}1$ Па*;* $p_2 = 10$ кПа.

34. Визначити граничну концентрацію n молекул гелію у сферичній колбі діаметра $D = 10$ см, при якій зіткнень між молекулами на шляху, що дорівнює діаметрові колби, не буде.

Відповідь: $n \le \dfrac{1}{\sqrt{2}\pi d^2 D} = 6{,}3 \cdot 10^{19}$ м$^{-3}$.

35. Середня довжина вільного пробігу молекул гелію при деякому тиску і температурі 22°С дорівнює 0,1мкм. Після ізотермічного стиснення газ збільшився у 2 рази. Визначити середню кількість z зіткнень молекул гелію в одиниці об'єму за одиницю часу після закінчення процесу.

Відповідь: $z = \dfrac{\frac{1}{2}\left(p_2 / p_1\right) < \upsilon >}{\sqrt{2}\pi d^2 < l >^2} \approx 1{,}6 \cdot 10^{36}$ м$^{-3}$с$^{-1}$.

36. Площа поверхні антикатода рентгенівської трубки $S = 2$ см^2. Обчислити, яку кількість ударів z_0 об поверхню антикатода здійснюють молекули повітря за 1 с при температурі $< t >= 7$ °С і тиску p = 13,3 мПа.

Відповідь: $z_0 = \dfrac{1}{4}\dfrac{pS}{kT}\sqrt{\dfrac{8RT}{\pi M}} = 7{,}8 \cdot 10^{16}$ с$^{-1}$.

37. Внаслідок ізотермічного процесу розширення тиск газу зменшився в 1,5 рази. Як зміниться при цьому коефіцієнт дифузії азоту?

Відповідь: 1,5.

38. Визначити коефіцієнти дифузії D і динамічної в'язкості η повітря, якщо тиск p = 100 кПа й температура $T = 17$ °С.

Відповідь: $D = 15{,}3$ мм^2/с, $\eta = 19{,}7$ мкПа·с.

39. Відстань між подвійними стінками посудини Дьюара l=8мм. При якому тиску p коефіцієнт теплопровідності λ азоту, що міститься між стінками посудини, почне зменшуватися під час відкачування? Температура азоту T= 250 К.

Відповідь: $p = \dfrac{kT}{\sqrt{2}\pi a^2 l} = 1{,}01$ Па.

40. Визначити масу m водню, яка буде перенесена внаслідок дифузії крізь поверхню, площа якої $\Delta S = 1$ дм^2, за час $\Delta\tau = 0{,}5$ хв при градієнті густини $\dfrac{\Delta\rho}{\Delta x} = 1{,}18$ кг/м^4 в напрямі, перпендикулярному до плоскої поверхні, якщо температура є незмінною і становить 17 °С, а тиск нормальний.

Відповідь: $m = 35$ мкг.

41. Між двома пластинками, розміщеними на відстані l=1мм одна від однієї, міститься повітря за нормальних умов. Між пластинками підтримується різниця температур $\Delta T = 1$ К, площа поверхні кожної пластинки $S = 10^{-2}$ м^2. Яка кількість теплоти Q передається внаслідок теплопровідності від однієї пластинки до іншої за $\Delta t = 10$ хв, якщо температура теплішої пластинки T= 300К?

Відповідь: $Q = \dfrac{iS \cdot \Delta t \cdot \Delta T}{3N_A d^2 l}\sqrt{\dfrac{R^3 T}{\pi^3 M}} = 82$ Дж.

42. Зовнішня поверхня цегляної стіни завтовшки l=0,37м має температуру $T_1 = 258$ К, а внутрішня – $T_2 = 273$ К. Визначити кількість теплоти ΔQ, що проходить крізь площу поверхні $S = 2$ м^2 цієї стіни за добу. Теплопровідність цегли $\lambda = 0{,}7$ Вт/(м·К).

Відповідь: $\Delta Q = \lambda \frac{T_2 - T_1}{l} S \Delta T = 4{,}9\,\text{МДж}.$

43. Один кінець залізного стрижня підтримується при температурі $t_1 = 100\,°\text{C}$, а інший – упирається в лід, температура якого $t_2 = 0\,°\text{C}$. Довжина стрижня l=14см, площа поперечного перерізу $S = 2\,\text{см}^2$. Обчислити кількість теплоти Q, що проходить за одиницю часу вздовж стрижня, та масу m льоду, який перетвориться у воду при 0°С за час $\tau = 40\,\text{хв}$. Втратами теплоти крізь стінки стрижня нехтувати.

Відповідь: $Q = 8{,}36\,\text{Дж}$, $m = 60\,\text{г}$.

44. Обчислити силу F внутрішнього тертя, що діє між двома плоскопаралельними шарами азоту, який перебуває за нормальних умов. Відносна швидкість шарів $u = 1\,\text{м/с}$, відстань між ними $h = 0{,}2\,\text{м}$, площа кожного шару $S = 0{,}2\,\text{м}^2$.

Відповідь: $F = \frac{2uS}{3d^2 hN_A}\left(\frac{MRT}{\pi^3}\right)^{\frac{1}{2}} = 1{,}8 \cdot 10^{-5}\,\text{Н}.$

Основи термодинаміки

45. Різниця питомих теплоємностей для деякого газу $C_P - C_V = 198\,\text{Дж/(кг·К)}$. Визначити, який це газ.

Відповідь: CO_2.

46. Визначити питомі теплоємності C_P і C_V деякого газу, коли відомо, що його густина за нормальних умов $\rho = 1{,}43\,\text{кг/м}^3$, а відношення молярних теплоємностей дорівнює 1,4. Який це газ?

Відповідь: $C_p = 900\,\text{Дж/(кг·К)}$, $C_V = 649$ Дж/(кг·К), кисень.

47. Двохатомний газ, маса якого $m = 1$ кг, перебуває під тиском $p = 80$ кПа, його густина $\rho = 4$ кг/м^3. Визначити внутрішню енергію U газу.

Відповідь: $U = \dfrac{i}{2}\dfrac{mp}{\rho} = 50$ кДж.

48. Стан ідеального газу змінюється за законом $p = \alpha V$. Визначити роботу A, виконану одним молем газу, якщо температура підвищилась на ΔT.

Відповідь: $A = \dfrac{1}{2} R\Delta T$.

49. У вертикально розміщеному циліндрі під поршнем міститься $m = 160$ г кисню. Для підвищення температури кисню на $T = 20$ К при сталому тиску йому було надано кількість теплоти $Q = 2{,}91$ кДж. Визначити питому теплоємність кисню C_P в цьому процесі; роботу A, яку виконує газ під час розширення, та зміну його внутрішньої енергії ΔU.

Відповідь: $C_p = \dfrac{Q}{m\Delta T} = 900$ Дж/(кг·К).

50. Азот, маса якого $m = 0{,}1$ кг, був ізобарно нагрітий від $T_1 = 200$ К до $T_2 = 400$ К. Визначити роботу A, виконану газом, отриману ним теплоту Q та зміну внутрішньої енергії азоту ΔU.

Відповідь: $A = \dfrac{m}{M} R\left(T_2 - T_1\right) = 5{,}9$ Дж, $Q = \dfrac{m}{M}\dfrac{(i+2)}{2} R\left(T_2 - T_1\right) = 20$ кДж.

51. Інертний газ у посудині місткістю $V = 1$ м^3 при тиску $p = 10^5$ Па отримує теплоту $Q = 30$ кДж. Яким буде відносне збільшення температури $\dfrac{\Delta T}{T}$ газу?

Відповідь: $\dfrac{\Delta T}{T} = \dfrac{2Q}{ipV} = 0{,}2$.

52. Внаслідок ізотермічного розширення азоту при температурі T=280 К його об'єм збільшився вдвічі. Визначити роботу A, виконану під час розширення газу, зміну внутрішньої енергії ΔU та кількість теплоти Q, одержаної газом. Маса азоту $m = 0{,}2$ кг.

Відповідь: $A = Q = \dfrac{m}{M} RT \ln \dfrac{V_2}{V_1} = 11$ Дж, $\Delta U = 0$.

53. Кисень займає об'єм $V_1 = 100$ л і перебуває під тиском $p_1 = 200$ кПа. Під час нагрівання газ розширився при сталому тиску до об'єму $V_2 = 300$ л, а потім його тиск зріс до $p_2 = 500$ кПа при сталому об'ємі. Обчислити зміну внутрішньої енергії газу ΔU, виконану газом роботу A та теплоту Q, яку одержав газ. Побудувати графік процесу.

Відповідь: $\Delta U = \dfrac{i}{2}\left[p_1 \left(V_2 - V_1 \right) + V_2 \left(p_2 - p_1 \right) \right] = 320$ кДж, $A = p_1 \left(V_2 - V_1 \right) = 40$ кДж.

54. Визначити зміну внутрішньої енергії ΔU ідеального одноатомного газу під час його адіабатного розширення від об'єму $V_0 = 10$ л, який він мав при нормальному тиску, до об'єму $V_1 = 320$ л.

Відповідь: $\Delta U = -\dfrac{i}{2} p_0 V_0 \left(1 - \left(\dfrac{V_0}{V_1} \right)^{\gamma - 1} \right) = -1{,}3$ кДж.

55. Внаслідок адіабатного розширення об'єм газу збільшується у 2 рази, а термодинамічна температура знижується в 1,32 рази. Скільки ступенів вільності i мають молекули цього газу?

Відповідь: $i=5$.

56. Внаслідок адіабатного стиснення тиск повітря було збільшено від $p_1 = 50$ кПа до $p' = 0{,}5$ МПа. Потім при незмінному об'ємі температуру повітря було зменшено до початкової. Визначити тиск p_2 газу наприкінці процесу.

Відповідь: $p_2 = p' \left(\dfrac{p'}{p_1} \right)^{\frac{1-\gamma}{\gamma}} = 0{,}25$ МПа.

57. Над повітрям, маса якого $m = 58$ г, здійснено цикл, який складається з двох ізобар і двох ізохор. Температура газу в стані 1 $T_1 = 293$ К, а в стані 3 температура $T_3 = 353$ К. Точки 2 і 4 лежать на одній ізотермі. Визначити роботу A, яка виконується за цикл.

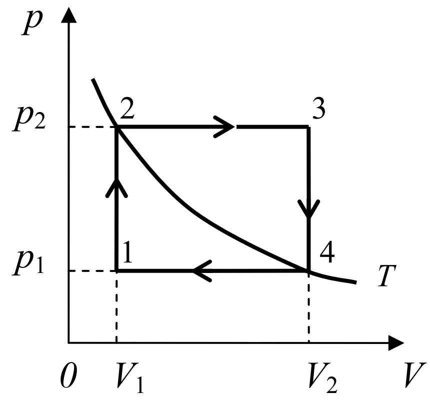

Відповідь: $A = \frac{m}{M} R\left(T_1 - 2\sqrt{T_1 T_3} + T_3\right) = 46$ Дж.

58. Внаслідок ізотермічного розширення в циклі Карно газ одержав під нагрівника 150 кДж теплоти. Визначити роботу A ізотермічного стиснення цього газу, коли відомо, що ККД циклу $\eta = 0{,}4$.

Відповідь: $A = -90$ Дж.

59. Коефіцієнт корисної дії ідеальної теплової машини $\eta = 25\,\%$. Яким буде холодильний коефіцієнт ε цієї машини, якщо змусити її працювати за зворотним циклом Карно як холодильну машину?

Відповідь: $\varepsilon = \frac{1-\eta}{\eta} = 3$.

60. Яка кількість теплоти Q_1' виділиться в кімнаті за добу від домашнього холодильника потужністю 150 Вт, якщо його холодильний коефіцієнт $\varepsilon = 8$?

Відповідь: $Q' = (\varepsilon + 1) P\tau = 116$ МДж.

61. Визначити зміну ентропії ΔS одного моля ідеального газу при адіабатному, ізотермічному, ізохорному та ізобарному процесах.

Відповідь: $\Delta S_Q = 0;\ \Delta S_T = \frac{Q}{T};\ \Delta S_p = C_p \ln\frac{T_2}{T_1};\ \Delta S_V = C_V \ln\frac{T_2}{T_1}$.

62. Вивести загальну формулу для обчислення зміни ентропії ΔS в довільному процесі для маси m ідеального газу, молярна маса якого M.

Відповідь: $\Delta S = \frac{m}{M}\left(C_V \ln\frac{T_2}{T_1} + R\ln\frac{V_2}{V_1} \right)$.

63. У деякому процесі ентропія термодинамічної системи змінилася на $\Delta S = 1{,}38$ мДж/К. Як при цьому змінилася статистична вага w?

Відповідь: $\frac{w_2}{w_1} = e^{10^{20}}$.

Реальні гази

64. Кисень, маса якого $m = 0{,}64$ кг, займає об'єм $V = 0{,}24\ \text{м}^3$ при температурі T=293 К. Визначити тиск газу p, внутрішній тиск p_i, власний об'єм V_0 молекул.

Відповідь: $p = 200$кПа, $p_i = 950$ Па, $V_0 = \frac{m}{M}b = 0{,}6\ \text{дм}^3$.

65. Азот при тиску 200 кПа має густину $\rho = 2{,}25\ \text{кг/м}^3$. Визначити температуру T та внутрішній тиск p_i газу, вважаючи його: а) ідеальним; б) реальним.

Відповідь: *а*) $T = 299$ К, $p_i = 0$ *б*) $T = 299$ К, $p_i = 878$ Па .

66. Визначити внутрішній тиск p_i, водяної пари в критичному стані, якщо при цьому її густина $\rho = 200\ \text{кг/м}^3$.

Відповідь: $p_i = 68$ МПа.

67. Тиск водню в 10 разів більший від критичного, а об'єм дорівнює половині критичного. Визначити температуру T одного моля газу.

Відповідь: $T = 46\,\text{К}$.

68. Азот, маса якого $m = 84\,\text{кг}$, при температурі $t = 27\,°\text{C}$ ізотермічно розширюється від об'єму $V_1 = 2\,\text{м}^3$ до об'єму $V_2 = 5\,\text{м}^3$. Вважаючи газ реальним, визначити приріст внутрішньої енергії ΔU; роботу *A*, виконану газом; кількість теплоти *Q*, яку надано газові, та зміну його ентропії ΔS.

Відповідь:

$$\Delta U = \nu^2 a\left(\frac{1}{V_1} - \frac{1}{V_2}\right) = 367\,\text{кДж},\quad A = \nu RT\ln\left(\frac{V_2 - \nu b}{V_1 - \nu b}\right) = 7{,}1\,\text{МДж},$$

$$Q = 6{,}73\,\text{МДж},\quad \Delta S = \nu R\ln\left(\frac{V_2 - \nu b}{V_1 - \nu b}\right) = 24\,\text{кДж}.$$

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучерук І.М., Горбачук І.Т., Луцик П.П. Загальний курс фізики. Т.1 Механіка. Молекулярна фізика і термодинаміка. – К.: Техніка, 1999.
2. Сивухин Д.В. Общий курс физики. - М.: Наука, 1977-1986, т 2.
3. Савельев И.В. Курс общей физики. – Москва: Наука, 1989, т.1.
4. Савельев И.В. Сборник вопросов и задач по общей физике. - М., Наука, 1988.
5. Загальний курс фізики. Збірник задач. /за ред. проф. Гаркуші І.П./ - К: Техніка, 2003.
6. Иродов И.Е. Задачи по общей физике. - М.: Наука, 1988.